

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOSOFICKÁ FAKULTA

Katedra politologie a evropských studií

Jakub Dřevjaný

Komparace postavení institutu prezidenta v ústavním systému Litevské a
Lotyšské republiky

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce: Doc. Mgr. Pavel Šaradín Ph. D.

Olomouc 2015

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a použil jen uvedené bibliografické a elektronické zdroje.

V Olomouc, 30. 4. 2015

Děkuji Doc. Mgr. Pavlu Šaradínovi Ph.D. za odborné vedení bakalářské práce, za cenné rady a připomínky. Děkuji také PhDr. Jurajovi Hanuliakovi za pomoc s výběrem tématu a strukturou práce.

Obsah

Úvod.....	6
1. Horizontální dělba moci a politický systém.....	10
1. 1 Dělba moci v díle Johna Locka a Charlese Montesquiého.....	10
1. 2 Teorie dělby moci v reálném prostředí státu.....	11
1. 3 Funkce státu a smysl dělby moci.....	12
1. 4 Politický režim.....	14
1. 4. 1 Základní znaky parlamentního systému.....	14
1. 4. 2 Základní znaky prezidentského systému.....	16
1. 4. 3 Poloprezidentský systém.....	17
1. 4. 3. 1 Specifika poloprezidentského systému.....	17
1. 4. 3. 2 Minimalistická definice.....	18
1. 4. 3. 3 Maximalistická definice.....	18
1. 4. 3. 4 Porovnání jednotlivých definic.....	20
2. Historický vývoj institutu presidenta po první světové válce.....	21
2. 1 Vývoj Litevského státu.....	21
2. 1. 1 Od vzniku samostatné Litvy do paktu Molotov – Ribbentrop.....	21
2. 1. 2 Situace po paktu Molotov – Ribbentrop až do opětovné nezávislosti.....	22
2. 1. 3 Prezident a jeho postavení v Ústavě z roku 1922.....	24
2. 1. 4 Prezident a Ústava z roku 1928.....	25
2. 2 Vývoj Lotyšského státu.....	26
2. 2. 1 Vznik samostatného státu.....	26
2. 2. 2 Ztráta suverenity a sovětská okupace.....	27
2. 2. 3 Meziválečný prezident v ústavním systému.....	29
3. Současná ústavní podoba institutu presidenta.....	31
3. 1 Litevská ústava.....	31

3. 1. 1 Cesta k nové ústavě	31
3. 1. 2 Institut prezidenta v Ústavě	31
3. 2 Lotyšská ústava	33
3. 1. 1 Vznik ústavy.....	33
3. 1. 2 Prezident a jeho pravomoci	33
4. Index formy vlády (IFV) a síla prezidenta	35
4. 1 Koncept IFV Olega Zaznaeva a indikátory Timothyho Frye.....	35
4. 2 Index formy vlády	36
4. 3 Měření podle indikátorů T. Frye	38
4. 3 Komparace Litvy a Lotyšska na základě obou konceptů	39
Závěr.....	41
Seznam literatury.....	45
Příloha	47
Abstrakt	51
Abstract	52

Úvod

Konec první světové války znamenal rozpad velkých říší a vznik nových malých států na národním principu. To je také příklad celé oblasti Pobaltí¹, kde vznikají nové subjekty mezinárodního práva Litva, Lotyšsko a Estonsko. Jsou to země s bohatou historií, které ale před válkou byly v područí jiných mocností. Pro Pobaltí je tato skutečnost charakteristická, jelikož na tomto území často docházelo k mocenským střetům. Během první světové války to zpočátku nevypadalo, že se Litva a Lotyšsko vydá cestou k nezávislosti. Byly zde také možnosti pro státy Pobaltí získání autonomie v rámci Německé říše nebo carského Ruska. Vojenský pád Německa a bolševická revoluce v Rusku ale ponechal pro oba státy jedinou možnost, a to vyhlášení nezávislosti. Vyhlášenou nezávislost ale musela Litva i Lotyšsko ubránit vojensky a bez pomoci zvnějšku by státy měly hodně problémů s udržení režimů.

Státy Pobaltí byly uznány mezinárodně až v průběhu 20. let 20. století, kvůli nevyřešeným sporům² v polsko-litevských vztazích a nutnosti vytlačit cizí vojska ze svého území. V tomto období se také formuje ústavní systém, kdy jsou vypracovány a odhlasovány ústavní texty. Inspirací těmto ústavním textům byly hlavně ústavní texty Výmarské republiky a Švýcarska. Problémy plynoucí jak z historie, tak nedávno skončené války ale nemohl vyřešit jakkoliv lépe napsány ústavní text. V případě Litvy a Lotyšska situaci v těchto zemích ještě zhoršila absence vstupní klauzule do parlamentu, což znamenalo atomizovaný stranický systém. Pokud k této skutečnosti přidáme mizivou demokratickou zkušenost, neefektivitu parlamentu, hospodářskou krizi, početné menšiny a vzrůstající nacionalismus v obou státech a hlavně Německu, výsledkem je velká pravděpodobnost nespokojenosti vedoucí k převratu a autoritativní vládě malého počtu osob nebo jediného vládce.

Autoritativní experiment v Litvě a Lotyšsku byl ale přerušen další světovou válkou, kdy podobně jako v první světové válce se na jejich území vystřídala vojska jak Německa, tak Sovětského svazu. Pobaltí bylo tajným dodatkem v paktu Ribbentrop-Molotov věnováno Sovětskému svazu. Tato skutečnost a neochota spojenců hájit pobaltské státy znamenaly připojení Litvy a Lotyšska k Sovětskému svazu. Pocit svobody a suverenity svého národního státu se Litvě a Lotyšsku dostane až ke konci 20. století, kdy se Sovětský svaz rozpadá.

¹ Pobaltí má podobný historický vývoj, nicméně autor pojmem státy Pobaltí odkazuje v celé práci na sledované státy Litva a Lotyšsko. Pouze na tomto místě je Pobaltí myšleno jako celek všech tří států.

² Například obsazení Vilniusu polským vojskem a jeho odtržení od Litvy.

Země Pobaltí byly unikátní ve skutečnosti, že se odpoutaly od Sovětského svazu jako první, což znamenalo specifické události jako například nepokoje v Rize. Nicméně skomírající moc sovětů už nemohla zvrátit proces obnovy suverenity a celé Pobaltí opět vyhláší nezávislost. Stejně jako po první světové válce to znamenalo vybudování ústavního řádu. Litvy a Lotyšsko mohly navazovat na krátkou zkušenost z meziválečného období. Otázkou je, jak právě toto období ovlivnilo tvorbu ústavních textů, nebo dlouhá sovětská nadvláda přerušila veškerou kontinuitu a ústavní systém Litvy a Lotyšska byl budován od úplného začátku. Například v Litvě byla otázka postavení institutu prezidenta v ústavním systému velkou otázkou, která byla dokonce podstoupena referendu. To poukazuje na důležitost prezidenta v celém systému, jehož původ může být právě z meziválečného období. V těchto časech národy obou států vzhlížely k silným osobnostem, které zakládaly nezávislé státy. Právě na tuto možnou kontinuitu meziválečného a současného období se práce zaměřuje.

Cílem práce je analyzovat postavení prezidenta v meziválečném a současném období v Litvě a Lotyšsku a následně oba případy komparovat. Práce sleduje následující hypotézu: Současné postavení prezidenta v ústavním řádu Litevské a Lotyšské republiky je založeno na historické zkušenosti s institutem prezidenta v meziválečném období. Ke zkoumání této hypotézy si autor klade tyto výzkumné otázky. Jaké pravomoci a jakou roli měl prezident v nových poválečných ústavách Litvy a Lotyšska? Jaká je tato role v současném ústavním pořádku obou republik? Existuje kontinuita mezi oběma obdobími nebo dlouhá sovětská okupace přetrhala kontinuitu úřadu prezidenta? Metodologicky je práce uchopena jako komparace síly prezidenta v meziválečném a současném období obou zemí. Síla prezidenta je analyzována podle konceptu Timothyho Frye prezentovaného v článku *A Politics of Institutional Choices: Post-Communist Presidencies*. Teoreticky práce vychází z konceptu dělby moci, politických režimů a teorií poloprezidentského systému, které se věnuje více autorů. Práce také sleduje vývoj institutu prezidenta a směr tohoto vývoje v rámci teorie politických režimů na základě analýzy ústavních textů obou republik. Sledování vývoje v oblasti politických režimů od meziválečného období po současnost je prováděno na základě Indexu politického režimu Olega Zazneva, jenž vychází z práce André Krouwela.

Celkově je práce členěna do čtyř kapitol. První kapitola se zabývá teoretickým vymezením práce. Kapitola je rozdělena na dvě části, kdy první část kapitoly se věnuje dělbě moci a druhá část politickým režimům. První část kapitoly věnovaná dělbě moci se zaměřuje na vývoj pojetí dělby moci, který ovlivnil její dnešní chápání. Důraz je kladen na monografii Charlese Montesquieho *O duchu zákonů*, které je vnímáno jako základní teoretické dílo

popisující rozdělení a popsání jednotlivých složek moci. Na čistě teoretický koncept navazuje využití v praxi, které je dále sledováno například na Ústavě Spojených států amerických. Konec první kapitoly je zaměřen na dělbu moci jako na státotvorný prvek, který určuje fungování státu nejen v teoretické, ale také praktické rovině. Právě tento prvek, tedy jak je nastaven vztah jednotlivých mocí ve státě, z velké části určuje podobu politického režimu. Druhá část kapitoly popisuje možnosti podob politického režimu a jejich hlavní znaky. Zvláštní důraz je kladen na poloprezidentský systém, jelikož pro tento systém neexistuje jednotná definice a tento systém velmi důležitý pro práci sledované země.

Druhá kapitola sleduje vývoj institutu presidenta od počátku ústavnosti jak v Litvě, tak Lotyšsku. Popisuje události vedoucí k změně státního zřízení nebo institutu presidenta a analyzuje, k jaké podobě systému tato změna vedla. Kapitola je rozdělena na dvě podkapitoly, kdy každá z podkapitol je podle názvu práce spojena s jedním ze států. Obě podkapitoly jsou stejně vymezeny a sledují identické časové období, které je od počátku ústavnosti až k znovuoobnovení nezávislosti. Ze začátku jsou popsány události vedoucí k získání nezávislosti, což znamenalo počátek ústavnosti v obou zemích. Následuje vývoj v meziválečném období, kdy se podstatně mění podoba režimu v obou státech. Další změna nastává z důvodu druhé světové války a nedemokratického připojení obou zemí k Sovětskému svazu. Kapitola je uzavřena rozpadem Sovětského svazu a popisuje cestu Litvy a Lotyšska k nezávislosti, která byla velmi unikátní. Důvodem je skutečnost, že země Pobaltí, včetně Litvy a Lotyšska, jako první prohlásily svoji samostatnost a Sovětský svaz na to reagoval. To se projevilo například zvláštní návštěvou Gorbačova v Lotyšsku a poté vyslání zvláštních jednotek OMON, které měly zabránit vyhlášení nezávislosti.

Třetí kapitola analyzuje současnou podobu ústavního systému v Litvě a Lotyšsku. Také popisuje přípravu ústavních textů, jejich přijetí a problematiku s tím spojenou jako například lidskoprávní téma v lotyšské ústavě. Větší část kapitoly se zabývá samotnými ústavními texty, které tvoří ústavní systém Litvy a Lotyšska a jejich podobě. Zaznamenány jsou základní body obou ústav a podle názvu práce se zvláště zaměřuje na institut presidenta. Ten má v každé ústavě speciálně věnovanou jednu hlavu ústavy, kde jsou sepsány jeho pravomoci. Tato kapitola slouží jako zdroj dat pro následné měření síly prezidenta a formy vlády, jelikož jsou zde vypsány veškeré ústavní pravomoci prezidenta.

Poslední kapitola využívá data získaná z předchozích dvou kapitol, které se zabývají institutem presidenta v meziválečném a po obnovení nezávislosti. Jako první je vypracován index formy vlády u obou států, který sleduje posun v rámci politických systémů. Tento posun je myšlen právě ve výše zmíněné časové době. Poté jsou komparovány oba státy

a popsané případné specifické vlastnosti těchto dynamických procesů. Druhá část kapitoly analyzuje ústavy obou zemí a měří sílu prezidenta na základě 27 bodů Timothy Frye a následně je uvádí do souvislosti a komparuje mezi oběma státy. Zatímco index formy vlády poukazuje na případnou změnu v celkové podobě systému, koncept T. Frye se zaměřuje na sílu a pravomoci prezidenta. Myslím, že kombinace obou přístupů v této práci pomůže odhalit možný vliv meziválečných ústav na ústavy formulované na konci 20. století.

Teoretická část práce vychází z monografie Charlese Montesquieho *O duchu zákonů*. V této knize se poprvé objevuje popis dělby moci, jak ji dnes všeobecně chápeme. Jelikož Montesquieho koncept je teoretický, reálnou praxi dělby moci popisují knihy Karla Klímy *Státověda a Srovnávací ústavní právo* Josefa Blahože, Vladimíra Balaše a Karla Klímy. U definic prezidentských a parlamentního systému je využita monografie Giovanniho Sartoriho *Srovnávací ústavní inženýrství*. Doplnující v této problematice je kapitola Douglese V. Verneyho *Parliamentary government and presidential government* v publikaci *Parliamentary Versus Presidential Government* Arenda Lijpharta. Zdrojem definic poloprezidentského režimu jsou články a publikace autorů jako jsou už zmiňovaný G. Sartori a dále Maurice Duverger, Robert Elgie a Matthew S. Shugart s Johnem M. Careym.

Historie Litvy a Lotyšska před vyhlášením nezávislosti v 90. letech 20. století je podrobně popsána v monografii Luboše Švece *Dějiny pobaltských zemí*. Tato monografie sleduje vývoj od úplných počátků historie Pobaltí až do současné doby. K lepšímu pochopení a získání více informací o historii byla dále využita monografie *Pobaltí v transformaci* Břetislava Dančáka. Dalším zdrojem historie je monografie Johna Hidena a Patricka Salmona *The Baltic Nations And Europe*. Postavení prezidenta je zkoumáno v tehdejších ústavách, které jsou dostupné na stránkách litevského a lotyšského parlamentu.

Období vyhlášení nezávislosti po pádu Sovětského svazu je zpracováno z již zmíněných dvou monografií. Podrobnější popis tvorby ústavních textů a procesů jejich přijetí můžeme nalézt v knize *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy* Michala Kubáta a kolektivu. Texty ústav Litvy a Lotyšska, které jsou základním textem popisující postavení prezidenta v systému, byly čerpány ze stránek Lotyšského parlamentu a Litevského ústavního soudu.

Charakterizace formy vlády je založena na konceptu prezentovaného v článku Olega Zaznaeva *Measuring Presidential Power: A Review of Contemporary Methods* v *Mediterranean Journal of Social Sciences*. Koncept vychází z metody Andrého Krouwela, popsané v díle *Measuring presidentialism of Central and East European countries* publikovaným. Měření síly prezidenta vychází z článku Timothyho Frye *A Politics of*

Institutional Choice: Post-Communist Presidencies publikovaným v *Comparative Political Studies*.

1. Horizontální dělba moci a politický systém

1. 1 Dělbba moci v díle Johna Locka a Charlese Montesquieho

Důležité poznatky k horizontální³ dělbě moci se objevují na přelomu 17. a 18. století v dílech Johna Locka a Charlese Montesquieho. John Locke rozděluje moc ve státě do tří složek, a to zákonodárné, výkonné a federativní. Hlavní mocí je moc zákonodárná, která tvoří a schvaluje zákony. Je nejvyšší mocí, protože ji ustanovil samotný lid a nikdo jiný nemá ve státě vyššího postavení než lid, potažmo zákonodárná moc (Locke 1965: 202). Legislativa vytvořená zákonodárnou mocí je dlouhodobá a stálá. Z toho vychází potřeba další moci, která se bude zaslouhat o dodržování této legislativy, protože není v možnostech zákonodárné moci dohlížet na provádění zákonů. Dalším důvodem je neslučitelnost prováděcí moci u zákonodárců, kdy je hrozba zneužití této moci (Tamtéž: 208–209). Důsledkem je výkonná moc, která je oddělena od moci zákonodárné. Poslední složkou u Locka je moc federativní. Federativní moc určuje veškeré vztahy, smlouvy a svazky s osobami či národy mimo stát. Zjednodušeně řečeno, pokrývá zahraniční rovinu státu. Locke poukazuje na skutečnost, že výkonná a federativní moc je většinou sloučená. Důvodem je interakce federativní moci do věcí státních⁴, kdy je efektivnější sloučení obou mocí (Locke 1965: 210). Poté federativní moc je marginální role a projevuje se ve výkonné moci.

Stěžejní je práce Charlese Montesquieho *O duchu zákonů*. Ve svém díle poukazuje na nedokonalost člověka, který má tendenci k zneužití moci. Proto není v umírněných státech politická svoboda (Montesquieu 2010: 188). Aby nedocházelo k uchopení veškeré moci jedním subjektem, musí se jednotlivé moci omezovat navzájem. Rozdělením moci na zákonodárnou, výkonnou a soudní je právě dosaženo vyváženosti mocí navzájem (Tamtéž: 189). Zajímavostí je, že na začátku sedmé kapitoly jedenácté knihy, odděluje Montesquieu dvě moci výkonné. Jedná se moc výkonnou v oboru práva mezinárodního a práva občanského. Druhá moc je následně přejmenována na moc soudní (Tamtéž: 189–190).

³ Horizontální dělbu moci je myšleno rozdělení na moc zákonodárnou, výkonnou a soudní. Existují ale i jiné typy dělení, vertikální a někdy se uvádí také časové rozdělení moci. Vertikální dělení se pojí hlavně s federacemi a konfederacemi, kdy ošetřuje vztahy centra a územněsprávních celků. Časová dělba se rozumí nastavení vlád a funkčních období tak, aby nedocházelo k bezvládní a chaosu (Müller 1991: 55).

Zákonodárná složka je způsobilá k vyhlášení, úpravě či odvolání zákonů. Výkonná složka spravuje mezinárodní působení státu a jeho bezpečnost. Poslední soudní složka kontroluje dodržování zákonů a jejich porušení trestá. K dosažení politické svobody je důležité, aby jednotlivé moci byly odděleny. Jinak je možné, že subjekt obdrží jak moc soudní, tak výkonnou a stává se tyranem (Tamtéž: 190). Autor poukazuje na důležitost rotace pozic v soudnictví a také na trvalou platnost rozsudků. Zákonodárná moc je v podobě zastupitelského sboru, který si volí lid. Ideálně sboru není potřeba a zákonodárnou moc má celý lid. Ale v prostoru velkých států je tento způsob nerealizovatelný, dochází k volbě zástupců (Tamtéž: 193). Montesquieu se vyslovuje pro vytvoření dvou sborů v rámci zákonodárné moci, a to sboru lidu a sboru šlechticů. Do sboru šlechtitelů zařazuje lidi, kteří vynikají postavením, funkcí, rodem nebo bohatstvím. Z těchto důvodů je neřadí mezi obyčejné občany a uznává, že by v sboru lidu byly přehlasování většinou nemajetných. Aby nedošlo k prosazování zájmů šlechticů, jejich sbor má právo zákony pouze pozastavovat (Tamtéž: 194). Výkonná moc musí být v rukou jednoho člověka, aby byla efektivní. Naopak zákonodárná mocí vládne více lidí. Sám autor nabízí jednoduché shrnutí celé kapitoly. Zákonodárná moc vytváří legislativu a je složena ze dvou sborů: sboru zástupců volených lidem a dědičného sboru šlechtitelů. Oba sbory jsou vázány výkonnou mocí, která je vázána na moc zákonodárnou. Soudní moc je mimo předchozí dvě moci, až na výjimečné případy⁵ (Tamtéž: 198–199).

1. 2 Teorie dělby moci v reálném prostředí státu

Montesquieho dělení moci bylo pouze teoretickou úvahou, která by mohla být uplatněna v skutečném světě. Příležitost ji aplikovat se naskytla při budování ústavy Spojených států amerických. Při tvorbě ústavy se ukázalo, že teorie dělby moci podle Montesquieho musí projít úpravou. Teorie vycházela z předpokladu, že všechny tři moci jsou oddělené a fungují na sobě nezávisle (Blahož, Balaš, Klíma 2007: 84). Nutné interakce mezi složkami moci si tvůrci ústavy uvědomovali a doplnili klasickou dělbu moci o systém brzd a protivah. Znamená to, že působení jedné moci vyvažuje svým působením moc druhou. Původcem této myšlenky je jeden z tvůrců ústavy, Alexander Hamilton (Tamtéž: 84). Takto vytvořený systém funguje v USA až do dnešních dob. Je logické, že koncept dělby moci se postupem času dále vyvíjí. Jako další příklad je rozdělení podle Karla Loewensteina, který dělbu moci charakterizuje tripartitou státních funkcí. Tripartita je zastoupena subjektem

⁵ Soudní moc v těchto případech má sbor šlechtitelů. Ten rozsuzuje při žalobách lidu jako celku, žalobách oproti mocným lidem ve státě a jako jediný může zmírnit trest udělený zákonem, jelikož soudce pouze interpretuje zákon a nemá takovou pravomoc (Montesquieu 2003: 198)

formulujícím politické cíle a vykonávající rozhodnutí, dále státní moci vykonávající tato rozhodnutí a poslední složkou je moc kontrolovací (Loewenstein in Blahož, Balaš, Klíma 2007: 84-85). Tripartitní model je hlavně spojen s USA a její federální ústavou, zatímco ústavní modely této doby v Evropě chápou dělbu moci jako bipolární strukturu moci zákonodárné a výkonné (Klíma 2003: 37). Soudní moc je uskutečňována autonomně až postupem času a je ukotvena a popsána v moderních ústavách.

Je důležité si uvědomit, že nemůže existovat obecné nastavení jednotlivých mocí ve státě, a proto různě nastavené bariéry složek mocí generují odlišné politické modely. Podle nastavení pravomocí jednotlivých složek v ústavě vyplývají tyto modely: odlišné formy parlamentní demokracie⁶, poloprezidentská nebo prezidentská forma vlády. Tato skutečnost je obsažena v každé unikátní ústavě daného státu, která nastavuje hranice a limity mocí ve státě. Dnešní dělba moci je také ovlivněna působením stranické soutěže v parlamentech, kdy střet mezi zákonodárnou a výkonnou mocí má povahu konfliktu mezi parlamentní většinou a opozicí (Tamtéž: 37–38). Stranická soutěž sama o sobě nemění ústavou dané rozdělení, ale právě prostřednictvím oddělení a závislosti mocí je velmi důležitým faktorem ve fungování celého systému. Například v parlamentním režimu vláda jako výkonná moc odpovídá parlamentu, kde závisí na jeho většině. V poloprezidentské a prezidentské formě vlády je stranická soutěž taktéž důležitá, protože určuje sílu moci výkonné reprezentované prezidentem a parlamentu. Příkladem semiprezidencialismu je Francie a období kohabitací, kdy prezident je podporován stranou, která nemá většinu v parlamentu. Důsledkem je problematické vykonávání jeho funkce, protože určité pravomoci sdílí s vládou disponující parlamentní většinou.

Ačkoliv je USA označována jako prezidentská forma vlády, tak i zdejší systém brzd a protivah omezuje prezidenta v případě kongresové většiny z jiné strany. Například schvalování rozpočtu, které vymezuje prezidentovi prostředky na další rok, je vykonáváno Sněmovnou reprezentantů. Druhá komora Kongresu, Senát zase schvaluje federální soudce na návrh prezidenta. Na těchto příkladech je zřejmé, že psaná podoba ústavy ještě nemusí znamenat identické vymezení v každodenní politické realitě.

1. 3 Funkce státu a smysl dělby moci

Na funkcích státu lze obecně popsat smysl a princip dělby moci z jiného pohledu, než je vyvažování oddělení složek moci a vztah mezi nimi. Tento pohled se zaměřuje na funkce

⁶ A. Müller popisuje klasický parlament (Itálie), kabinetní parlament (Británie), kancléřský (Německo) a direktoriální typ parlamentu reprezentovaný Švýcarskem (Müller 1991: 55-56).

státu prezentované v díle Karla Klímy a na jednotlivých funkcích lze popsat základní znaky tří mocí prezentovaných výše. Klíma rozděluje funkce státu na vnější a vnitřní, kdy pro nás jsou důležité funkce vnitřní. Ty rozděluje na normativně regulativní, výkonnou, na funkci spravedlnosti a kontroly (Klíma 2011: 198). Pro tuto práci jsou důležité tři vnitřní funkce.

První funkce je normativně regulativní, ve které jsou prvky zákonodárné moci. Funkce se realizuje především vyhlášením zákonů, které jsou na nejvyšší úrovni a určují povahu prostředí pro další legislativní akty (Tamtéž: 198). Zpravidla tuto funkci vykonává parlament, ale využívá se i prvků přímé demokracie ve výjimečných případech⁷. Normativně regulativní funkce je také nejdůležitější, protože reprezentuje samotný lid a tím pádem mají nejvyšší postavení v rámci právní hierarchie. Právo zrušit zákon v takovém systému má pouze orgán ústavní kontroly, který určitý zákon označí za protiústavní. Vydávat zákony může v mimořádných situacích i prezident nebo vláda.

Výkonná funkce státu znamená používání zákonů a jejich plnění v konkrétních situacích. Děje se tak prostřednictvím jak individuálních aktů aplikace práva, tak i prováděcími předpisy (Klíma 2011: 200). Do výkonné funkce patří také rozsáhlá správa státu a jeho fungování. K tomuto účelu je vybudována složitá organizační struktura, která obsahuje vertikálně rozdělenou hierarchii. Příkladem je územní samospráva. Shrnuto, úkolem výkonné moci je aplikace zákonů do každodenního života.

Funkce spravedlnosti nebo také soudní moc je třetí funkcí státu. Je specifická tím, že je oddělena od ostatních mocí ve státě. Nevytváří legislativu ani ji neaplikuje, pouze rozsuzuje konkrétní případy porušení zákona. Soudní moc náleží soudní jednotce, která je například soudce, senát nebo soudní zasedání (Tamtéž: 205). Ačkoliv je soudní funkce oddělena od ostatních dvou, dochází k interakcím. Soudy soudí podle zákonů zákonodárné moci, jejich rozsudky jsou plněny výkonnou mocí. Soudní moc je dále přítomna v rámci výkladů zákonů nebo stanovením precedenčního práva. Funkce spravedlnosti je odlišná politickou neutralitou, aby nedocházelo k ovlivnění konání soudu. Proto také vnitřní organizace soudní moci je systémově nezávislá. Judikatura zajišťuje ve státě stabilitu, legitimitu, politickou stabilitu a má konzervativní povahu (Tamtéž: 206).

⁷ Nepočítaje Švýcarsko a jeho systém direktivní demokracie v kantonech. Tyto případy jsou spojeny se zásadní otázkou směřování státu, jako příkladem je referendum o vstupu do Evropské unie v České republice.

1. 4 Politický režim⁸

V předešlé kapitole je popsána skutečnost, že neexistuje obecná formulace dělby moci. To má za důsledek různá nastavení povahy dělby moci a síly jejích složek v jednotlivých zemích. Právě nastavení této povahy nebo určitých hranic určuje formu vlády. Formálně je tato skutečnost obsažena v právním aktu, který jasně vymezuje pravomoci všech tří složek moci. Existuje ale také neformální rovina v podobě obyčejů a zvyků, které nejsou zapsány v právním textu. Příkladem je Británie a zdejší zvykové právo. Neformální rovina obsahuje také další faktory, jako je síla osobnosti, funkce politických stran, které se promítají do praktického vykonávání dělby moci (Klíma 2003: 139-140). Výsledkem je různost forem vlád, které se většinou dělí na parlamentní, prezidentskou a poloprezidentskou formu vlády. Někdy se klasifikuje jako čtvrtý typ švýcarský systém, který je specifický kombinací reprezentativní a přímé demokracie (Klíma 2007: 651). První tři typy jsou jasně definované a obecně přijaté formy vlád. Je otázkou, jaká míra variability od konceptu v rámci formy vlády je přijatelná a kdy je už nutné popsat nový typ vlády. Tato úvaha ale pro práci není důležitá, bude tedy využito klasického dělení na tři formy vlády. V souladu s tématem práce není důležitá historie jednotlivých forem vlád nebo jejich vývoj, ale znaky forem vlád a jejich odlišení se od sebe.

1. 4. 1 Základní znaky parlamentního systému

Svrchovanost parlamentu je hlavním znakem parlamentního systému. Tato svrchovanost je založena na sdílení legislativně-exekutivní moci (Sartori 2001: 110). Vláda v takovém systému musí získat důvěru parlamentu, aby byla jmenována, a naopak může být odvolána vyslovením nedůvěry parlamentem. Jako není jedna obecná koncepce dělby moci v praxi, tak také parlamentní režim vývojem doznává určitých variací. Giovanni Sartori uvádí tři typy rozdělení podle povahy vztahu exekutiva-legislativa (Tamtéž: 110–111). První typ je premiérský nebo kabinetní typ, kdy exekutivní složka dominuje parlamentu. Opakem a druhým typem je převaha zákonodárných sborů, kdy je vláda plně závislá na parlamentu. Poslední možnost se nachází uprostřed předchozích dvou s názvem kontrolovaný parlamentarismus.

Další možnost rozdělení spočívá v roli hlavy výkonné moci, premiéra, v rámci vlády. Výsledkem jsou typy prvního nad rovnými, prvního mezi nerovnými a prvního mezi rovnými (Tamtéž: 112). Typickým příkladem prvního nad nerovnými je pozice premiéra v Británii,

⁸ Politický režim je zde pojat jako forma vlády. V literatuře se objevují další tři významy tohoto termínu, a to: politický režim demokratický nebo autokratický, autoritativní nebo totalitní a konsensuální nebo majoritní.

kde určuje složení vlády a má nad ní moc. Oproti tomu první mezi nerovnými už nemá takové jednoznačné postavení a zpravidla už nemusí být i vůdcem strany, jako u předešlého modelu. Stále ale disponuje vyšší pozicí v kabinetu, než jeho ministři a může je sesazovat a sám je neodvolatelný. V situaci první mezi rovnými předseda vlády závisí na svém kabinetu a s vyslovením nedůvěry tomuto kabinetu musí svoji pozici opustit. Také jeho pozice vůči ministrům není tak silná a nemá možnost je efektivně kontrolovat (Tamtéž: 112).

Jako ideální případ parlamentního režimu se uvádí Westminsterský model praktikovaný v Británii. Tento model má svá specifika⁹, kvůli nimž je tento systém těžce aplikovatelný v jiných zemích. I přes zmíněná specifika, většina parlamentních režimů vychází z westminsterské tradice a inspiruje se z ní při vytváření svých podob parlamentarismu. Tímto vzniká další typ na území kontinentální Evropy. Cílem této kapitoly není jejich porovnání, ale poukázání na jejich společné prvky, které jsou také elementárními prvky parlamentarismu obecně.

Výkonná moc je složena ze dvou částí, a to premiéra nebo kancléře jako předsedy vlády a prezidenta nebo monarchy reprezentující hlavu státu. Monarcha tento post získává většinou dědictvím, zatímco prezident je volen (Verney in Lijphart 1992: 33). Hlava státu jmenuje předsedu vlády, jehož úkolem je efektivní správa státu. Role prezidenta či monarchy je víceméně reprezentace státu vůči jiným aktérům v mezinárodním prostoru. Předseda vlády určuje své ministry, které pak formálně jmenuje hlava státu. Předseda vlády disponuje poměrně volnou rukou při výběru svých ministrů, zatímco prezident nebo monarcha takto volnější výběr nemá (Tamtéž: 34). Samotná vláda je kolektivním orgánem a předseda vlády je první mezi rovnými. Ministři jsou ve většině případů také členy zákonodárního sboru, ale není to nutně podmínkou a v některých zemích¹⁰ je to dokonce legislativně zakázáno. Vláda v parlamentním režimu se odvíjí od důvěry v parlamentu. Panovník může rozpustit parlament, ale pouze na žádost předsedy vlády. Parlament a vláda spolu souvisí a nemůže nastat situace, kdy jedna část ovládá druhou. Nevylučuje to ale dominanci například vlády nad parlamentem, jako je tomu v Británii. Ačkoliv je vláda přímo odpovědná parlamentu, samotnému elektorátu už je odpovědná nepřímě. Vláda je složena nepřímě parlamentem voleným obyvatelstvem, který je volen přímo. Ve volbách do parlamentu potenciální členové vlády kandidují na pozici v parlamentu, nikoliv vládě. Do vlády se takto zvolený člen parlamentu dostává až vůlí předsedy vlády. Role parlamentu, z kterého vyplývá také vláda, je

⁹ Relativní jednokolová většinová volba, pevná stranická kultura, bipartismus a dlouhodobá tradice.

¹⁰ Například Nizozemí, Norsko nebo Lucembursko.

zásadní z hlediska koncentrace politické moci ve státě. Faktorem, určující tento stav, je zastoupení lidu jako celku prostřednictvím volených zastupitelů.

1. 4. 2 Základní znaky prezidentského systému

Jako byla svrchovanost parlamentu hlavním znakem parlamentního režimu, tak také svrchovanost hlavy státu je základem v prezidentském režimu. Podle Sartoriho vychází z přímé nebo jakoby přímé¹¹ všelidové volby prezidenta, neodvolatelnosti exekutivy a podřízenosti exekutivy prezidentovi. Poslední dvě kritéria popisují stav exekutivy, kdy mandát prezidenta nesouvisí s důvěrou v parlamentu a nemůže být odvolán parlamentem. Dále složení vlády je určováno prezidentem, který podle své vůle jmenuje a odvolává členy vlády (Sartori 2001: 94–95). Další kritérium popisují Shugart a Carey, podle kterých má prezident jistou ústavně zaručenou zákonodárnou pravomoc (Shugart, Carey 1992: 18–22). Pro teoretický rámec práce ale postačí Sartoriho popis. Příklad a první země, ve které se tento režim uskutečnil, a inspiroval další podobné režimy, jsou Spojené státy americké. Na ty navazují státy převážně¹² z oblasti Latinské Ameriky, které už ale nejsou tak úspěšné a efektivní v zavedení prezidencialismu jako Spojené státy. Dochází tedy k rozdělení prezidentského systému na unikátní typ prováděný ve Spojených státech a takzvané prezidencialismu Latinské Ameriky. Unikátnost Spojených států tkví v oddělení výkonné moci jako autonomního orgánu, zatímco nedokonalost prezidentského režimu v Latinské Americe je způsobena multipartismem a samotný prezident není schopen prosadit svůj program (Sartori 2001: 98–104). Pro identifikaci základních bodů systému využijí předchozí kapitoly a antagonisticky k prvkům parlamentarismu popíší znaky prezidencialismu.

Výkonná moc není rozdělena a je obsažena pouze v institutu prezidenta. Jeho funkční období je pevně stanovené a parlament nemá pravomoc ho odvolat¹³. Důsledkem je, že hlava státu je zároveň i předsedou vlády. Jakožto předseda vlády určuje složení své vlády, když jmenuje své sekretáře nebo ministry. Formálně k tomu potřebuje potvrzení části parlamentu nebo celku, ale v praktické rovině to není překážkou (Vavrey in Lijphart 1992: 42). Exekutiva je reprezentována pouze osobou prezidenta. Fakticky prezident jmenuje kabinet, ale stále hlavní rozhodnutí předkládá samotný prezident po debatě se svým kabinetem. V prezidentském režimu je běžné, že členové vlády nemohou zastávat pozici v parlamentu. Jediným prostředkem parlamentu, jak si vynutit odpovědnost prezidenta,

¹¹ Pokud nezíská žádný kandidát absolutní většinu, uskuteční volbu parlament (Sartori 2001: 95).

¹² Výjimkou je prezidentský systém na Filipínách.

¹³ Existuje ale takzvaný impeachment, kdy prezident může být odvolán z důvodu porušení zákona. Důvody a forma tohoto procesu jsou odlišné v různých zemích.

je procedura impeachmentu. Nicméně je limitován ústavním textem, který vymezuje hranice jeho působení. Jeho případné porušení může být potrestáno parlamentem již zmíněnou procedurou impeachmentu. Hlava státu nemůže rozpustit parlament ani jej ovlivnit ve svůj prospěch. Vzájemná nezávislost parlamentu a prezidenta je jedním z nejdůležitějších znaků. Důsledkem přímé všelidové volby je legitimita prezidenta pocházející z lidu, ale také přímá odpovědnost tomuto elektorátu. Oproti parlamentnímu režimu zde není koncentrace moci v politickém systému (Tamtéž: 46).

1. 4. 3 Poloprezidentský systém

1. 4. 3. 1 Specifika poloprezidentského systému

Pokud vzorem parlamentarismu je Británie a prezidentského režimu jsou Spojené státy, tak poté poloprezidentský režim je spojen s Francouzskou pátou republikou. Ústavní text Páté republiky je z roku 1958, ale zavedení přímé volby prezidenta v roce 1962 je určujícím faktorem při rozeznání Páté republiky jako poloprezidentského režimu. Důležitá postava je Charles de Gaulle a jeho praxe vykonávání institutu prezidenta. De Gaulle prohlásil, že přímou volbou získává nedělitelnou státní autoritu a disponuje nejvyšší doménou (Sartori 2001: 130). Tato formulace popisuje charakter období, kdy nerespektoval psanou ústavu a podstatně si rozšiřoval své pravomoci¹⁴.

Společný prvek poloprezidentského a prezidentského režimu je přímá všelidová volba prezidenta. Následující specifika, která vyjmenovává Sartori, platí pouze pro poloprezidencialismus. Hlava státu sdílí exekutivní moc s premiérem, což vytváří dualitu moci. Dualitu moci jako vztah Sartori dále charakterizuje, kdy prezident je nezávislý na parlamentu, nicméně nemůže vládnout sám a vláda tlumočí jeho postoje. Naopak vláda je nezávislá na prezidentovi, ale je odpovědná parlamentu v rámci procedury vyslovení důvěry či nedůvěry. V prostoru duální struktury je možný určitý posun mocenské převahy, za podmínky, že autonomie obou složek exekutiv zůstane neporušena (Tamtéž: 140). Poslední specifikum je z mého pohledu velmi důležité, protože určuje praktické fungování režimu. Tomuto fenoménu se už věnoval Maurice Duverger, který jako první definoval¹⁵ poloprezidentský systém a jeho znaky.

Maurice Duverger, jako jeden z hlavních politologů zabývajících se poloprezidentským systémem, stanovil tři definiční kritéria. Prezident je volen v přímých a všeobecných volbách, disponuje poměrně velkou mocí a v opozici vůči němu je vláda složená z premiéra a jeho

¹⁴ Například vyhlášení referenda bez souhlasu parlamentu nebo odvolání ministerského předsedy.

¹⁵ Samotný termín poloprezidentský režim jako první použil Hubert Beuve-Méry v roce 1959 (Elgie 1999: 1)

ministrů, která souvisí s důvěrou parlamentu (Duverger 1980: 166). Pokud jsou tato kritéria splněna, můžeme tento stát zařadit do skupiny poloprezidentských režimů. Duverger ale poukazuje na skutečnost, že ve státech s těmito ústavami dochází k různé praxi výkonu úřadu prezidenta. Tato diference mezi ústavním textem a reálným výkonem instituce je dána podle Duvergera čtyřmi faktory. Jsou to následující faktory, aktuální znění ústavy, působení tradic a okolností, složení parlamentní většiny a vztah prezidenta k této parlamentní většině, které určují postavení prezidenta (Tamtéž: 177). Určujícím faktorem pro Duvergera je vztah prezidenta k parlamentní většině. Ve státech, kde je většina nestálá je praxe velmi podobná ústavnímu textu. Na druhou stranu ve státech se stabilní většinou v parlamentu je praxe jiná. Nutně to nemusí znamenat ale oslabení prezidenta, jeho síla vychází ze vztahu k parlamentní většině¹⁶ (Tamtéž: 184).

1. 4. 3. 2 Minimalistická definice

Robert Elgie poukázal na skutečnost značné subjektivity v definování poloprezidentských systémů. Důvodem jsou kritéria, která jsou značně relativní a důsledkem různých pohledů autorů se dostáváme k rozdílnému seznamu států s poloprezidentským systémem (Elgie 2004: 316). Také kritika Duvergerova konceptu zjistila určité nedostatky nebo nepřesnosti. Aby se oprostil od této subjektivity a nepřesností, vytváří novou definici založenou na kritériích obsažených v ústavě. Podle Elgieho systém státu s všeobecně voleným prezidentem na fixní období a premiérem s vládou odpovědnou parlamentu můžeme označit jako poloprezidentský (Elgie 1999: 13). Tato definice jasně popisuje, jak se prezident a premiér dostanou do úřadu. Ale už nijak nezahrnuje jejich pravomoci, čímž se vyhýbá problémům jiných definic a jejich následné subjektivity při využití. Na základě Sartoriho výtky Elgie upravuje definici tak, aby se jako definiční kritérium považovala jak volba přímá, tak volba velmi podobná volbě přímé¹⁷ (Elgie 1999: 13). Elgie se shoduje s Duvergerem, že v reálném prostředí se jednotlivé systémy odlišují důsledkem ústavních pravomocí politických aktérů, okolností vzniku režimu ve státu, většinou v parlamentu a vztahu prezidenta k této většině (Elgie 1999: 20).

1. 4. 3. 3 Maximalistická definice

Matthew Soberg Shugart a John M. Carey ve svojí práci *Presidents and assemblies* nesouhlasí s Duvergerem a jeho označení poloprezidentského systémů. Je to podle nich mylné označení vedoucí k přesvědčení, že poloprezidentský systém je někde na půl cesty

¹⁶ Možnosti vztahů prezidenta a parlamentní většiny ilustruje takzvaná Duvergerova transformační mřížka.

¹⁷ Příkladem je například předreformní Finsko, které lze poté jednoznačně označit jako poloprezidentský systém

mezi parlamentním a prezidentským systémem (Shugart, Carey 1992: 23). Ve skutečnosti ale toto označení vychází z Francouzské Páté republiky, kterou Duverger charakterizuje jako střídání fází parlamentního a prezidentského systému. Trvání jednotlivých fází souvisí s podporou prezidenta Národním shromážděním. Tento koncept je aplikovatelný na Francii, ale na jiné země už není vhodný, jelikož tyto střídající fáze dvou systému nejsou rozeznatelné. Proto Shugart a Carey nesouhlasí s přechodnou nebo alternativní povahou a vytvářejí rozsáhlejší popis. Ten se skládá z dvou systémů, a to premiérsko-prezidentský a prezidentsko-parlamentní systém.

Ačkoliv se oba autoři neshodují s popisem systému od Duvergera, přebírá jejich premiérsko-prezidentský systém stejná definiční kritéria, jakými definuje Duverger poloprezidentský systém (Shugart, Carey 1992: 23). To znamená, že prezident je volen v přímých všeobecných volbách, disponuje určitou mocí a ve státě existuje premiér s vládou disponující výkonnou mocí. Premiér a kabinet souvisí s důvěrou shromáždění. Přímá volba prezidenta ale nutně neznamená dominantní postavení v rámci exekutivy, tu sdílí s premiérem. Prezident má poměrně velké pravomoci, ale nemusí být legislativního typu nebo nejsou tak rozsáhlé. Na druhou stranu ale tyto aspekty je možné sledovat v rámci těchto systémů. V premiérsko-prezidentském režimu dále prezident nemá legislativní kontrolu nad vládou nebo shromážděním, ale disponuje právem ho rozpustit (Tamtéž: 24).

Pro Shugarta s Careym jsou nejideálnější systémy s přímo voleným prezidentem prezidencialismus a premiérsko-prezidentský systém. V reálném světě existují ale různé variace těchto dvou forem a ne všechny státy lze zařadit. Jedná se o typy systému, kde vládní kabinet jmenuje a odvolává prezident a samotní ministři jsou závislí na podpoře parlamentu. Tento typ nazývají prezidentsko-parlamentním systémem. Ačkoliv se jejich dvě zvláštní pojmenování typu systémů mohou jevit jako složitá, je tak činěno úmyslně. První jmenovaný disponuje hlavní autoritou, zatímco druhý aktér ve vztahu má silnou pozici. Nicméně primární role patří prvnímu subjektu v názvu. Definiční kritéria pro prezidentsko-parlamentní systém jsou následující. Prezident je přímo volený, jmenuje ministry vlády, tito ministři souvisí s důvěrou parlamentu a prezident má pravomoc rozpustit parlament a legislativní moc. Rozdíl oproti prvnímu systému je v možnosti odvolání člena kabinetu jak prezidentem, tak parlamentem. Dalším rozdílem je nedostatek nezávislosti působení parlamentu a výkonné moci, jelikož ministři jsou závislí na důvěře parlamentu. Samotné ministry jmenuje ale prezident a často má prezident také pravomoc rozpustit parlament (Tamtéž: 24–25).

1. 4. 3. 4 Porovnání jednotlivých definic

Jelikož jeden z hlavních znaků poloprezidentského systému je duální exekutiva, je značně složité vypracovat jednu univerzální definici. Sartori tento systém označil jako smíšený, oproti lehce definovatelným systémům jako je například prezidentský. Důsledkem této složitosti lze nalézt několik různých definic a podle nich i několik sestavených seznamů států, které splňují definiční kritéria. Mezi nejdůležitější koncepty můžeme zahrnout práce Duvergera, Sartoriho, Elgieho a Shugarta s Careym. Jako první poloprezidentský systém definoval Duverger a jeho práce je jasným základem pro pozdější práce dalších autorů. Tito autoři upřesňují a rozšiřují Duvergerovy znaky jako Sartori nebo tvoří nové definice jako Elgie. Shugart s Careym využili jeho kritéria, ale nesouhlasí s názvem a vytvořili dva systémy.

Problémem, který Elgie ve své práci reflektuje, je v pravomocích prezidenta v režimu. V tomto jsou z mého pohledu nedostatečné definice Duvergera a Shugarta s Careym. V jejich pracích je jedním ze znaků prezident disponující poměrně velkou silou. Otázka upřesnění tohoto znaku je ale pouze na subjektivním názoru autora, což komplikuje jednotnost. Reflektuje to Elgie, který upozorňuje na subjektivitu tohoto kritéria. Proto se jeho minimalistická koncepce vyhýbá tématu pravomocí. Na druhou stranu ale podle jeho definice můžeme zařadit do skupiny poloprezidentských systémů státy, kde je parlamentní systém.

Myslím, že nejvíce přesná je definice v práci Sartoriho. Ten reflektuje nepřesnosti předchozích prací a podává nejucelenější pohled na problematiku. Zařadil bych ho na pomyslný střed mezi maximalistickou a minimalistickou definicí. V jeho popisu se nevyskytuje relativnímu popisu silných pravomocí prezidenta, ale popisuje ústavní charakter vztahu mezi prezidentem a vládou s premiérem. Oba tyto aktéři participují na výkonné moci a sdílí ji.

2. Historický vývoj institutu presidenta po první světové válce¹⁸

2. 1 Vývoj Litevského státu

2. 1. 1 Od vzniku samostatné Litvy do paktu Molotov – Ribbentrop

První světová válka změnila život v celé Evropě a oblast Pobaltí nebyla výjimkou. Samotná válka znamenala pro Litvu nové možnosti jejího budoucího vývoje. Nutno říct, že tyto možnosti byly velice různorodé a reflektovaly sílu mocností v danou chvíli. Důsledkem jsou tři možnosti vývoje pro Litvu, potažmo celé Pobaltí: připojení k Německu, autonomie v rámci sovětského státu anebo úplná samostatnost pod patronací zemí Dohody (Švec 1996: 151). Po vypuknutí války se Litva, jako všechny pobaltské národy, připojila k carské monarchii proti Německu. V roce 1915 ale byla Litva obsazena Německem a nastala změna orientace k Německu, které se nestavělo odmítavě k jisté míře autonomie Litvy odpovídající jejich válečným plánům (Dančák 1999: 79). Výsledkem je vznik Litevské rady (litevsky Lietuvos Taryba) jako poradního orgánu německé okupační správy. Ta měla 20 členů a byla zvolena v září 1917. Původně poradní orgán ale samotní Litevci považovali za konstitutivní základ budoucího samostatného státu. Proto 11. prosince 1917 vyhlásila Taryba obnovení nezávislého státu Litva s hlavním městem Vilnius (Hiden, Salmon 1994: 28). Deklarace souhlasila s německým protektorátem a část Taryby odstoupila. V reakci na jednání v Brest Litevském, kde se řešila otázka Litvy bez Litevců, byla 16. února 1918 vydána nová deklarace nezávislosti Litvy bez napojení na Německo. Tuto skutečnost Německo netolerovalo a uznalo litevský stát až po opětovné deklaraci závazků z prosince 1917 (Švec 1996: 155). Změna nastala s nástupem kancléře Maxe Bádenského a blížící se porážce ve válce. Kancléř uznal Tarybu právem vytvořit vládu a nařídil německé administrativě předat správu země litevským orgánům. Druhého listopadu 1918 Taryba přijala hlavní zásady prozatímní ústavy, pátého listopadu pověřil Augustinase Voldemarase sestavením vlády (Tamtéž: 156). Prezidentem se stal Antanas Smetona.

Nově vzniklý stát musel o svoji nezávislost bojovat proti bolševickému Rusku, které zde vyslalo své vojáky. Jelikož základna pro budování Lotyšské sovětské republiky byla malá, objevil se zde pokus o spojení s Běloruskem v takzvaný Litbel (Tamtéž: 163). Sovětská vláda nevydržela a byla hlavně s pomocí Polska vytlačena z Litvy. Během této pomoci se Polsko angažovalo v oblasti Suvalk a Vilnius z důvodu teritoriálních nároků (Dančák 1999: 80). Výsledkem byl spor o hlavní město Vilnius, které mělo nakonec podle

¹⁸ Bla bla pro po první svet. valce

smlouvy o demarkační linii podepsané sedmého října 1920 připadnout Litvě. Polský maršál Piłsudský tuto skutečnost nerespektoval a poslal do Vilniusu své „vzbouřené“ jednotky, aby je obsadil. Vilnius obsazený Polskem vyhlásil samostatný stát Střední Litva a připojil se k Polsku, i přes to ale byl stále hlavním městem Litvy v meziválečném období (Švec 1996: 171). Kvůli sporu o Vilnius mezinárodní společenství nebylo ochotno uznat nezávislost Litvy. Paradoxně mírové smlouvy s Ruskem z července 1920 jako první mezinárodně uznaly Litvu, celkově uznána byla až v roce 1922 (Tamtéž: 173–193).

Do roku 1926 byla v Litvě dominantní Křesťanskodemokratická strana, na kterou byly napojeny dvě další strany – Svaz rolnictva a Dělnická federace. Důležitá je skutečnost, že v Litvě neexistovala vstupní klauzule do parlamentu. To znamenalo velký počet subjektů, který ve spojitosti s nulovou zkušeností s parlamentarismem zapříčinil vnitropolitickou nestabilitu a krizi parlamentarismu (Tamtéž: 186). K tomu ve volbách roku 1926 sestavuje vládu koalice národních socialistů a sociálních demokratů. Tato vláda liberalizovala vnitřní politiku, hlavně otázku národnostních menšin, a orientovala se na Sovětský svaz, když s ním podepsala smlouvu o neútočení v září 1926 (Dančák 1999: 81). Tato politika jen prohloubila vnitropolitickou krizi a zvýšila nespokojenost křesťanských demokratů společně s armádou. Výsledkem je vojenský převrat v Kaunasu v noci z 16. na 17. prosince 1926. Armáda donutila odstoupit jak levicovou vládu, tak také prezidenta. Parlament, bez poslanců levice, pověřil sestavením vlády Augustinase Voldemarase a zvolil Antonase Smetonu prezidentem (Švec 1996: 188). Ačkoliv oba zastupovali slabě volenou stranu nacionalistů, byli to muži zakládající litevský stát s důvěrou litevského lidu a armády. Pomyslným zakončením celého období nestability je nastolení autoritativního režimu Voldemarasem spolu s Smetonou. Voldemaras se zbavil křesťanské demokracie a Smetona 12. dubna rozpustil parlament, což znamenalo vládu pomocí dekretů na základě ústavy z roku 1928 (Hiden, Salmon 1994: 54). Voldemaras se ale postupem času dostal do konfliktu s umírněnějším Smetonou, který nebyl tak konfrontační a diktátorský jako Voldemaras. V září 1929 byl nucen Voldemaras odstoupit do ústraní. Nicméně autoritativní povaha režimu zůstala v Litvě až do okupace Sovětským svazem.

2. 1. 2 Situace po paktu Molotov – Ribbentrop až do opětovné nezávislosti

Události v zahraničí jako byl anšlus Rakouska nebo mnichovská konference nemohli přinést klid malým státům Pobaltí. Ačkoliv Hitler deklaroval konec teritoriálních nároků po Mnichovu, týden po obsazení Československa si vynutil předání Klajpedy Německu (Švec 1996: 212). Klajpeda (německy Memel) byl německý přístav, který po válce

kontrolovala Dohoda a poté přiznán Litvě. Na tento tlak reagovala Litva odmítnutím sankcí proti agresorovi ve Společenství národů s úmyslem zabránit konfrontacím s Německem, vyhlášením neutrality a jejím legislativním zakotvením v zákonu z ledna 1939.

Osud Litvy, potažmo celé oblasti Pobaltí, byl rozhodnut 23. srpna 1939 smlouvou o neútočení mezi Sovětským svazem a Německem známým jak pakt Molotov – Ribbentrop. K této smlouvě byl totiž připojen tajný dokument o rozdělení sfér vlivu v Pobaltí. Lotyšsko a Estonsko připadlo pod Sovětský svaz a Litva Německu. Korekce protokolu 28. září znamenala, že i Litevský stát se dostal do sféry Sovětského svazu. 10. října byla podepsána smlouva o vzájemné pomoci se Sovětským svazem. To znamenalo umístění sovětských vojáků a základen na území Litvy a navrácení Polskem části zabrané oblasti Vilnius. Politický tlak začal po ukončení konfliktu Sovětů s Finskem. Sovětský svaz aktivizoval místní komunisty, vyvolávali konflikty a stupňovali obvinění z protisovětských provokací (Švec 1996: 217). Celý sovětský projekt je zakončen ultimátem 14. června, kdy mimo jiné požadují instalaci prosovětské vlády a vstup dalších jednotek. Litva nemá jinou možnost, než tyto podmínky přijmout a dalšího dne začíná okupace. 21. července požádali poslanci, nově zvolení ve zmanipulovaných parlamentních volbách, o připojení Litvy k Sovětskému svazu, což se událo 3. srpna 1940 (Dančák 1999: 84).

Obnovení nezávislosti probíhalo ve třech hlavních fázích. První probíhala od roku 1986 do podzimu 1988, druhá od podzimu 1988 do jara 1990 a poslední fáze od jara 1990 do srpna 1991. První fáze byla charakteristická kritikou brežněvovského systému, Gorbačovovy perestrojky a politiky glasnosti, vznikem občanských a ekologických iniciativ a ke konci odstraněním neostalinského vedení komunistické strany, prosazení reformních komunistů a vytvořením lidových front jako masových hnutí na podporu reform (Švec 1996: 255). Následující fáze je ve znamení volebních vítězství těchto lidových front, demontáží komunistického aparátu a demokratizace. Tyto procesy vedly až k opětovnému požadavku suverenity, s čímž nesouhlasil Sovětský svaz. Třetí fáze se vyznačuje právě konfrontací se Sovětským svazem a jeho reakcí proti krizi komunistického aparátu v oblasti Pobaltí.

Litevský lidový front byl založen na sjezdu konaného ve dnech 22. a 23. října 1988, ačkoliv iniciativní skupina takzvaného Litevského přestavbového hnutí se zformovala již 3. června 1988. Na druhém sjezdu v roce 1990 byl přejmenován na litevské společenské hnutí (litevsky zkráceně Sajūdis). Přelom nastal v březnových volbách roku 1989 do Nejvyššího sovětu SSSR. Gorbačovova reformní politika umožnila vytvoření několika kandidátek a například Sajūdis získal 36 míst ze 42 možných (Tamtéž: 260). V květnu 1989 litevský sověť deklaroval svoji republikovou suverenitu, což znamenalo přijetí všesvazových zákonů

jen se souhlasem s litevským nejvyšším sovětem. Je nutné zmínit, že až do přijetí nového programu Sajūdis v dubnu 1990 byla autonomie v rámci Sovětského svazu hlavní myšlenkou hnutí (Švec 1996: 262). S rostoucí demokratizací ale bylo jasné, že jediným východiskem bude obnovení suverénního státu. Na konci roku 1989 se od KSSS odtrhla Komunistická strana Litvy, což jen potvrzovalo úpadek celého Sovětského svazu. 7. prosince 1989 Litva jako první zrušila ústavní změnou vedoucí úlohu komunistické strany. Úspěch Sajūdis v únorových volbách 1990 jim zajistil ústavní většinu v parlamentu, která byla využita 11. března 1990 při vyhlášení nezávislosti Litvy (Šedo 2000).

Reakcí Sovětského svazu na vyhlášení nezávislosti bylo odmítnutí platnosti zákonům vydaným litevským parlamentem a vysláním speciální jednotky KGB společně s vojáky k zajištění pořádku (Dančák 1999: 85). 18. dubna 1990 zavedl Sovětský svaz hospodářskou blokádu Litvy. Tento prostředek byl úspěšný a 29. června litevský parlament pozastavil vyhlášení nezávislosti na sto dnů. Nicméně napětí neskončilo a vyvrcholilo v lednu 1991, kdy do Litvy byly vyslány jednotky ministerstva vnitra speciálního určení (OMON). Tyto jednotky obsadily budovu televizní a rozhlasové věže a Dům tisku ve Vilniusu. Nejvyhrocenější byla situace v noci z 12. na 13. ledna, kdy jednotky OMONu měly v plánu obsadit litevský parlament (Švec 1996: 266). Ten byl ale zabarikádovaný a bráněn litevskou hradbou těl, přičemž vojáci váhali s přímým útokem. Odvaha pobaltských národů, tlak západu a osoba Borise Jelcina pomohli ke konci tohoto konfliktu, kdy došlo k společným rozhovorům a následným smlouvám, kde pobaltské země figurovaly jako suverénní státy. S Litvou taková smlouva byla uzavřena 29. července 1991. Smlouvě předcházelo referendum, kdy 90% voličů hlasovalo pro vystoupení ze Sovětského svazu při účasti 84% oprávněných voličů (Dančák 1999: 86). Ačkoliv už byla Litva nezávislý stát, ruští vojáci opustili území Litvy až v srpnu 1993.

2. 1. 3 Prezident a jeho postavení v Ústavě z roku 1922

Ačkoliv se počátky nezávislosti datují od února 1918, řádná ústava je přijata až prvního srpna 1922. Do té doby platil provizorní stav na základě prozatímních ústav z konce roku 1918 a července 1920 (Švec 1996: 179). Ústava ze srpna 1922 je podobná Ústavě Výmarské republiky, charakteristická jednokomorovým parlamentem voleným proporčním systémem. Hlavní podíl na podobě Ústavy měla pravicová strana křesťanských demokratů. Ústava se skládá z preambule a celkem 15 hlav. Vyhláší Litvu demokratickým státem, kdy veškerá moc vychází z litevského lidu a zavádí právě jednokomorový parlament a také institut presidenta (Seimas).

Prezident je volen nepřímo parlamentem na tři roky absolutní většinou v tajném hlasování. Prezidentem se může stát litevský občan volitelný do parlamentu, který dosáhl 35 let. Maximální počet období výkonu úřadu jsou dva. Seimas má možnost odvolat prezidenta dvoutřetinovou většinou. Na druhou stranu prezident mohl rozpustit Seimas, ale nově zvolený parlament prováděl opakovanou volbu prezidenta (Seimas).

Prezident reprezentuje Litvu v mezinárodním prostředí, přijímá delegace jiných států a jmenuje diplomatické velvyslance. Výlučně jmenuje státního kontrolora, který je odpovědný Seimas. Jmenuje a odvolává soudce, ministry a premiéra, u kterého je nutný souhlas Seimas. Je také vrchním velitelem armády, uděluje milost. Nicméně, veškeré kroky prezidenta musely být kontrasignovány předsedou vlády nebo odpovědným ministrem. Seimas absolutní většinou rozhoduje vydání k trestnímu stíhání, které provádí Nejvyšší soud Litvy (Seimas).

Zákony přijaté Seimas vyhlášoval prezident svým podpisem. Disponoval právem veta, které ale mohl Seimas přehlasovat a prezident byl pak nucen zákon vyhlásit. Lhůta pro vracení zákona prezidentem Seimas byla 21 dnů od přijetí Seimas. Pokud zákon byl schválen dvoutřetinovou většinou jako naléhavý, prezident nemá možnost takovýto zákon vetovat. Prezident měl možnost účastnit zasedání vlády, předsedat jim a požadovat po ministrech zprávy o práci jejich ministerstev (Seimas).

2. 1. 4 Prezident a Ústava z roku 1928

Převratem v roce 1926 začal chaos v celém litevském systému, jelikož menšina křesťanských demokratů a Tautininkai neměla jasný plán vládnutí po převratu (Lainová 2002: 92–93). Patová situace byla vyřešena zásahem prezidenta, který protiústavně rozpustil parlament v dubnu 1927 a následovala nová Ústava reflektující Smetanův pohled na ústavní zřízení. Ústava byla vyhlášena 25. května 1928 a vycházela z původní Ústavy, což lze zaznamenat například v téměř identické hlavě zaměřené na občanská práva. Výkonnou moc, včetně prezidenta, popisuje čtvrtá hlava, články 42–65.

Prezident je volen zástupci lidu na sedmileté období, zvolen může být litevský občan minimálního věku 40 let. Jeho znovuzvolení není nijak omezeno v Ústavě a setrvává v úřadě do zvolení nového prezidenta. Po mimořádném odstoupení z důsledku nemoci, úmrtí, odvolání nebo neschopnosti vykonávat úřad se volí nový prezident (Seimas).

Velvyslanci jsou jmenováni prezidentem, který také reprezentuje Litvu, přijímá delegace z jiných států a ratifikuje uzavřené dohody s jinými zeměmi. Prezident jmenuje předsedu vlády, ministry, státního kontrolora, státní úředníky, vojenské příslušníky a také je odvolává. Prezident má legislativní pravomoc, a pokud je Seimas rozpuštěn nebo nezasedá

celý zákonodárný proces provádí prezident. Ten také může rozpustit parlament a určuje složení a agendu Státní rady (Seimas).

Prezident je nejvyšší velitel ozbrojených sil. Může se účastnit zasedání vlády, toto zasedání řídit a požadovat po ministrech pravidelné zprávy ohledně fungování ministerstev. Vládu rozpouští prezident, přičemž tento akt nemusí být kontrasignován (Seimas).

2. 2 Vývoj Lotyšského státu

2. 2. 1 Vznik samostatného státu

Podobně jako v Litvě, vývoj Lotyšska měl několik v průběhu války několik možností vývoje jako získání autonomie v rámci Německa, Ruska nebo úplné osamostatnění. Na území Lotyšska se ustálila frontová linie v roce 1915 a velká část obyvatelstva byla nucena utéct z obsazených území. Většina uprchlíků mířila do Ruska, kde se organizovali v boji proti Německu. Únorová revoluce v roce 1917 znamenala možnost větší autonomie v rámci více demokratického Ruska s novou Prozatímní vládou v čele (Švec 1996: 158). Nicméně v říjnu proběhla další revoluce a nově vzniklé sověty získaly moc i v Lotyšsku. Záhy ale bylo jasné, že bolševická vláda nesplní veškerá přání lotyšského národa a jedinou cestou bude vznik nezávislého státu. V samotném Lotyšsku působil Demokratický blok, který formuloval požadavek samostatnosti, nicméně byl perzekuován německou okupační správou. Zájmy lotyšských uprchlíků zastávala Lotyšská prozatímní rada, se sídlem v Petrohradu. 17. listopadu dohodou osmi lotyšských stran a zástupci Latgalské zemské rady byla založena Lidová Rada, první parlament Lotyšska (Dančák 1999: 153). Den nato vyhlásila Rada nezávislost Lotyšska. Až 20% míst v tomto parlamentu bylo vyhrazeno menšinám a prvním předsedou vlády se stal Kárlis Ulmanis.

Nově vzniklé Lotyšsko ale nemělo lehkou pozici, protože bylo cílem hned dvou velkých mocností, Německa a bolševického Ruska. Právě Rusko v listopadu zahájilo ofenzívu proti poraženému Německu a obsadili třetího ledna 1919 Rigu. Už 17. prosince v Moskvě vznikla Lotyšská sovětská republika. Bolševici měli v Lotyšsku oporu v širokých vrstvách obyvatelstva, kde bylo silné protiněmecké cítění (Hiden, Salmon 1994: 35). Proti bolševikům stáli jednotky baltických Němců, zbytky německé armády společně s lotyšskými dobrovolníky. Tito spojenci provedli protiofenzívu a obsadili 22. května Rigu. Následoval ale teror německých jednotek a vztah uvnitř německo-lotyšského spojení byl velmi napjatý. 16. dubna tyto vztahy přerostly v násilný puč a Ulmanisova vláda byla svrhnuta a musela uprchnout. Německý pokus o vlastní vládu ale nemohl uspět, jelikož se proti němu postavilo státy Dohody a obyvatelé Lotyšska. Posledním pokusem o německé ovládnutí Lotyšska byl

útok původně protibolševických rusko-německých sil na Rigu, který byl odražen (Švec 1996: 168). Lotyšská armáda nicméně musela ještě vytlačit zbytky bolševických sil, což se povedlo na počátku roku 1920. 11. srpna 1920 byla podepsána mírová smlouva s Ruskem a v roce 1921 vstoupilo Lotyšsko do Společnosti národů, z čehož plyne konec sporů o nezávislosti Lotyšska a konec bojů¹⁹.

Základem právním textem Lotyšska byla ústava, schválená v roce 1922, ve které ale nebyla zakotvena uzavírací klauzule pro vstup do parlamentu. To znamenalo atomizovaný systém, kdy například v roce 1922 bylo zvoleno do parlamentu (Saeima) celkem 46 (Dančák 1999: 155). Nejdůležitější strany byly Svaz zemědělců a Sociální demokraté. V ústavě se dostalo menšinám velké pozornosti jak v oblasti kulturní, tak politické²⁰. Podobně jako u Litvy absence parlamentní zkušenosti, náboženská a etnická heterogenita a atomizovaný parlamentarismus znamenaly pro Lotyšsko zásadní problémy. K těmto vnitřním problémům musíme nutně přidat vnější problémy v podobě nacistického Německa a hospodářské krize. Krize parlamentarismu a neefektivita poslanců dovedla Ulmanise až k plánování převratu, který proběhl v noci z 15. na 16. května 1934 (Švec 1996: 192–193). Ulmanis zdůvodnil převrat jako obranu před krizí parlamentarismu a občanskou válkou. Ulmanis také zrušil politické strany, včetně nepřátelské Sociální demokracie, pozastavil činnost parlamentu a zavedl vůdcovskou vládu jedné osoby. Do roku 1936 působil v úřadě demokraticky zvolený prezident Kviesis, který byl ale pouze jen pozorovatelem Ulmanisova vládnutí. Oproti Litvě v Lotyšsku neprobíhala tak velká krize a ani zde nebyla hrozba extrémistické revoluce. Vznik autoritativního režimu je spíše spojován s osobními ambicemi vedení agrární strany (Tamtéž: 195).

2. 2. 2 Ztráta suverenity a sovětská okupace

Podobně jako Litva se Lotyšsko chtělo distancovat od nevyhnutelného konfliktu na konci 30. let 20. století a deklarovalo svoji neutralitu v roce 1938. Jelikož ale neexistoval garant této nezávislosti, tato deklarace neměla velký význam. To se ukázalo při podepsání paktu Molotov – Ribbentrop, v jehož tajném dodatku Lotyšsko spadalo do mocenské sféry Sovětského svazu. Potvrzením této skutečnosti byla smlouva o vzájemné pomoci, podepsaná 5. října 1939, která znamenala umístění sovětských vojáků. Tento vojenský nátlak pokračoval v nátlak politický, kdy 16. června dostalo Lotyšsko ultimátum od Sovětského svazu. Následný souhlas znamenal příchod dalších sovětských jednotek, instalování sovětských vlád a obecně

¹⁹ Během konfliktů se snížila populace Lotyšska o celých 28% (Rothacher 1998)

²⁰ Nárok na bezplatné vzdělání menšin nebo 20% zastoupení menšin v Lidové radě (Dančák 1999: 155)

sovětizace Lotyšska (Švec 1996: 218 – 219). Dalším krokem byla legitimizace režimu, která proběhla ve volbách konaných 14. a 15. července 1940. Ve zmanipulovaných volbách vítězí kandidátky lidových front. Takto zvolení poslanci později 21. července vyhlásili požadavek o připojení k Sovětskému svazu, což se událo pátého srpna.

Německá ofenzíva z června 1941 znamenala výměnu sovětské správy za německou, kdy vojska Hitlera zabrala Pobaltí. Původní rudý teror podobně jako v Litvě vystřídal teror německých vojáků a jejich okupační správy. Tento stav setrval až do sovětské ofenzívy a obsazení Lotyšska sovětskou armádou v říjnu 1944. Na konferencích řešících poválečnou Evropu nebyla otázka Pobaltí moc důležitá a byla odložena, zatímco Stalin důrazně odvolával na vůli Lotyšů projevené v hlasování Lotyšského parlamentu o připojení k Sovětskému svazu (Hiden, Salmon 1994: 123). Lotyšsko se opětovně dostává pod vliv Sovětského svazu na dlouhých čtyřicet let.

Hlavní organizací pro přestavbu režimu v Lotyšsku byla Lotyšská lidová fronta, založená v první polovině října 1939. Požadovali podobně jako obnovené Lotyšské národní hnutí za nezávislost suverenity a v reakci na tento proud vznikl v lednu 1989 Interfront, který byl antiliberální a jasně proruský (Dančák 1999: 162). Na podzim 1988 byly přijaty zákony, které zaváděly předválečnou státní symboliku. Důležitým mezníkem byly volby do Nejvyššího sovětu SSSR v roce 1989, kdy možnost více kandidátek umožnila vítězství lidové fronty v Lotyšské republice. Následující komunální volby vyhrál lidový front a byly potvrzením vzestupu těchto organizací. Bylo tomu tak i v Lotyšsku, ačkoliv v té době tvořili Lotyši pouze třetinu obyvatelstva (Švec 1996: 260). 28. prosince 1989 byla z ústavy vypuštěna část o vedoucí úloze komunistické strany a další parlamentní volby mohly proběhnout v pluralitním systému politických stran. Březnové parlamentní volby následujícího roku vyhrála Lotyšská lidová fronta a premiérem se stal Ivars Godmanis. 4. května parlament vyhlásil proklamaci o odsouzení sovětské anexe a znovuoobnovení lotyšské ústavy z roku 1922 (Dančák 1999: 162). Sovětský svaz ale nechtěl ztratit svůj vliv v Lotyšsku a začalo narůstat napětí. V lednu 1991 napětí přerostlo v násilí, když zvláštní jednotky OMON obsadily důležité objekty jako například tiskový dům v Rize. Sovětští komunisté požadovali anulování voleb, převzetí moci a zorganizovali desetitisícovou demonstraci. Odpovědí lidové fronty byla půlmilionová demonstrace na podporu vlády, jejíž účastníci stavěli barikády okolo vládních budov (Švec 1996: 265). Další akcí OMONu bylo obsazení ministerstva vnitra, kde zemřelo pět lidí. Tyto události jen mobilizovaly Lotyše v odporu proti Sovětskému svazu. K této proměnné se přidal ještě tlak americké diplomacie a osoba Borise Jelcina, což znamenalo smlouvu Lotyšska s Ruskou federativní republikou. Ta

byla podepsána 13. ledna a uznávala Lotyšsko jako suverénní stát. V březnu 1991 pak proběhlo referendum o nezávislosti, kdy z 87,6% hlasujících bylo 73,7% pro nezávislost, a 21. srpna vyhlásilo Lotyšsko nezávislost (Dančák 1999: 163). 18. září bylo Lotyšsko přijato do OSN.

2. 2. 3 Meziválečný prezident v ústavním systému

Podoba Lotyšské ústavy se začalo tvořit v květnu 1920 a přijata byla až v listopadu 1922, tedy jako poslední země Pobaltí. Podobu Ústavy ovlivnily dva hlavní subjekty, a to sociální demokraté a Svaz zemědělců. Obsahovala sedm hlav a celkem 88 článků. Podobně jako u Litvy je podobná Ústavě Výmarské republiky a zavádí jednokomorový parlament a také institut presidenta. Společně tedy s Litvou figuruje v jejich ústavním pořádku prezident, Estonsko jej ve své ústavě z roku 1920 nemá (Švec 1996: 179). Základem Ústavy je nezávislost Lotyšska, přičemž veškerá demokratická moc vychází z lotyšského lidu. Institutu presidenta se věnuje třetí hlava Ústavy, články 35–54.

V Ústavě z roku 1922 je prezident volen tajným hlasováním v Saeimas na tříleté období. Ke zvolení je potřeba minimálně 51 hlasů zvolených poslanců, tedy nadpoloviční většina. Podmínkou zvolení je dosažení 40 let a lotyšské státní občanství. Dále prezident nemůže vykonávat jinou pozici a maximální počet období je stanoven na dvě. Prezident se ujímá úřadu slavnostním složením slibu před Saeimas (Likumi).

Prezident reprezentuje Lotyšsko v mezinárodní sféře, jmenuje velvyslance v Lotyšsku a také jiných státech a vykonává politiku na základě deklarací a smluv přijatých parlamentem. Je nejvyšším velitelem ozbrojených sil, přičemž v případě vojenského konfliktu určuje nejvyššího velitele. Vyhláší válku na základě rozhodnutí Saeimas a má právo podniknout nutné kroky k vojenské obraně Lotyšska v případě vyhlášení války nebo napadení Lotyšska. Poté je povinen svolat Saeimas, který rozhodne o vyhlášení války. Prezident může udělit milost odsouzenému, nicméně amnestii vyhláší parlament. Disponuje pravomocí svolat zvláštní zasedání vlády a určit agendu tohoto jednání. Článek 47 umožňuje prezidentovi zákonodárnou iniciativu (Likumi).

Prezident navrhuje rozpuštění parlamentu, o kterém rozhoduje referendum. Pokud se většina zúčastněných referenda vysloví pro rozpuštění, parlament je rozpuštěn a poslancům zůstává mandát do zvolení parlamentu nového. Do zvolení nového parlamentu mohou probíhat zasedání rozpuštěného parlamentu, ale svolané a vedené prezidentem. Když je ale výsledek referenda proti a parlament není rozpuštěn, je odvolán prezident jako iniciátor

referenda a Saeimas volí nového prezidenta na zůstatek období odvolaného prezidenta (Likumi).

Saeimas na základě návrhu minimálně poloviny poslanců může rozhodnout na zasedání s účastí aspoň dvou třetin poslanců o odvolání prezidenta. Pokud prezident zemře, odstoupí, je odvolán nebo není schopen zastávat úřad, vykonává funkci prezidenta do zvolení nového předseda Saiemas. Prezident může být trestně stíhaný, pokud o tom rozhodne dvoutřetinová většina Saeimas. Ale není politicky odpovědný a veškerá jeho rozhodnutí musí být kontrasignována předsedou vlády nebo odpovědným ministrem. Výjimku tvoří článek 48 o rozpuštění parlamentu a 56, kde prezident jmenuje členy vlády (Likumi).

Otázka změny Ústavy byla aktuální v 30. letech 20. století, kdy byla zjevná nefunkčnost parlamentarismu. Kvůli velkému počtu stran v parlamentu, neshodě sociálních demokratů a Svazu zemědělců a potřebné dvoutřetinové většině pro změnu ústavy nedošlo přes různé návrhy²¹ ke změně Ústavy (Lainová 2002: 127). Ačkoliv Ulmanis po převratu sliboval vypracování změny Ústavy, nedošlo k tomu a vládl pomocí vládních dekretů. To bylo možné díky vyhlášení výjimečného stavu a následného rozpuštění parlamentu. Tehdy úřadující prezident Albert Kviesis byl odsunut Ulmanisem do role pozorovatele a nebyl schopen nějak fakticky ovlivnit dění ve státě. V dubnu 1936 vypršel jeho mandát a ústavní pravomoci prezidenta byly převedeny na Ulmanise do vypracování změny Ústavy (Tamtéž: 130–131). Do začátku okupace Sovětským svazem ale k slibované ústavní změně nedošlo.

²¹ Například návrh Svazu zemědělců, který posiloval postavení prezidenta a oslaboval parlament, s čímž nesouhlasila sociální demokracie.

3. Současná ústavní podoba institutu prezidenta

3. 1 Litevská ústava

3. 1. 1 Cesta k nové ústavě

11. březen 1990 je zásadní datum z hlediska ústavního řádu Litvy, jelikož byly zrušeny ústavy Litevské a Sovětské republiky z 80. let 20. století. Stejněho dne byla přijata ústava z roku 1938. přičemž kvůli nemožnosti využití této ústavy v moderní době toto rozhodnutí mělo symbolický význam (Dančák, Kubát 2004: 179). Ihned proto byla přijata prozatímní Ústava, složená ze sovětské a předválečných ústav. Ústava se distancuje od předchozí příslušnosti k Sovětskému svazu, mění název státu na Litevskou republiku a obsahuje princip politického pluralismu (Tamtéž: 179). Období vedoucí k přijetí řádné Ústavy netrvalo, jelikož se na návrhu nové ústavy začalo ihned pracovat. Hlavní otázkou při tvorbě Ústavy bylo postavení prezidenta. Celý problém byl vyřešen až referendem, které se vyjádřilo proti silnému postavení prezidenta a v návrhu Ústavy byl obsažen kompromis (Tamtéž: 180). Návrh Ústavy byl přijat Litevskou nejvyšší radou 13. října 1992 a stejný den bylo rozhodnuto o přijetí ústavním referendem. To se konalo společně s předčasnými parlamentními volbami 25. října 1992. Při účasti 75,25% občanů Litvy se pro přijetí ústavy hlasovalo 75,42% zúčastněných voličů. Referendum bylo platné a 6. listopadu 1992 vstoupila nová Ústava v platnost, což znamenalo konec platnosti Ústava z roku 1990.

Ústava je tvořena třemi akty, a to samotnou Ústavou, Ústavním zákonem o litevském státě z 11. února 1991 a Ústavním aktem o nepřístupování Litevské republiky k postsovětským východním svazkům z 8. července 1992. Samotná Ústava se skládá z preambule, čtrnácti kapitol a 154 článků. Litevská Ústava se řadí mezi rigidní, z důvodu podmínek vedoucí k její změně. Návrh na změnu Ústavy může podat čtvrtina všech poslanců nebo 300 000 občanů. O návrhu se hlasuje dvakrát s odstupem tří měsíců a při obou hlasování je nutná dvoutřetinová většina pro přijetí návrhu (Tamtéž: 181). Změna článku jedna a případná novelizace článků jedna a čtrnáct je možné pouze prostřednictvím referenda. Jakákoliv změna ústavy není možná během vyhlášeného výjimečného či válečného stavu.

3. 1. 2 Institut prezidenta v Ústavě

Prezidentovi se věnuje šestá hlava Litevské ústavy, konkrétně články 77–90. Prezidentem může být zvolena osoba, která je od narození občanem Litvy, minimálně tři roky

má pobyt v Litvě, dosáhla 40 let v den volby a splňuje podmínky pro volby do parlamentu²². Prezident je volen přímou volbou na pětileté období, přičemž Ústava určuje maximálně dvě období pro jednu osobu. Občan, který splňuje veškeré požadavky, je nominován minimálně dvaceti tisíci voliči. Počet kandidátů není nijak omezen (Seimas).

Volby prezidenta se konají poslední neděli dva měsíce před vypršením období úřadujícího prezidenta. Pokud se voleb účastní nadpoloviční počet voličů, vítězí kandidát s více než 50% platných odevzdaných hlasů. Když účast nedosáhne nadpolovičního počtu, je zvolen kandidát s nejvíce hlasy, přičemž tento počet hlasů nemůže být menší než jedna třetina hlasů všech oprávněných voličů. Pokud není takto zvolen prezident v prvním kole, koná se druhé kolo volby. Do druhého kola se nominují kandidáti s nejvyšším počtem hlasů z kola prvního. V následné volbě je zvolen kandidát prostou většinou. Pokud jsou v prvním kole pouze dva kandidáti a není zvolen prezident, konají se poté nové volby. Zvolený prezident skládá slib ve Vilniusu před poslanci parlamentu. Samotný akt slibu musí být podepsán prezidentem a předsedou ústavního soudu, v případě jeho nepřítomnosti soudcem ústavního soudu (Seimas).

Prezident určuje základní problémy zahraniční politiky a společně s vládou tuto politiku vykonává. Dále podepisuje mezinárodní smlouvy a předkládá je Seimas. Jmenuje podle rozhodnutí Seimas vyslance v jiných státech a mezinárodních organizacích, uděluje tituly a přijímá delegace jiných států. Jmenuje a odvolává premiéra se souhlasem Seimas a pověřuje ho sestavením vlády, kterou schvaluje. Přijímá demisi vlády nebo jednotlivých ministrů. Jmenuje a odvolává ministry na základě rozhodnutí premiéra. Navrhuje soudce Nejvyššího soudu, jmenuje a odvolává generálního prokurátora a jmenuje soudce Odvolacího soudu, regionálních a lokálních soudů. Navrhuje také tři ústavní soudce a poté vybírá předsedu, kterého schvaluje Seimas. Jmenuje se souhlasem Seimas velitele ozbrojených sil a vedoucího zpravodajské služby. Navrhuje kandidáty na předsedu rady Národní banky Litvy a státního kontrolora. Uděluje nejvyšší vojenské hodnosti a v případě napadení Litvy může provést kroky potřebné k ochraně integrity státu jako je například mobilizace nebo vyhlášení stanného práva. Také vyhláší výjimečný stav, přičemž na nejbližším zasedání parlamentu se tyto rozhodnutí podstoupí souhlasu Seimas. Každoročně vystupuje v parlamentu se zprávou o stavu Litvy v domácí a zahraniční politice. Svólává mimořádně zasedání Seimas a vyhláší je jak regulární, tak předčasné volby. Uděluje státní občanství, státní vyznamenání,

²² Do Seimas může být zvolen člověk s trvalým pobytem v Litvě, který dosáhl 25 let, není svázán přísahou k jinému státu. Poslancem nemůže být zvolena osoba odsouzená soudem a také ozbrojené složky.

milost odsouzeným a vyhlašuje podpisem zákony přijaté Seimas nebo je může vetovat. Jeho veto je možné přehlasovat nadpoloviční většinou v parlamentu (Seimas).

3. 2 Lotyšská ústava

3. 1. 1 Vznik ústavy

V Lotyšsku jako jediném pobaltském státě nebyla zrušena ústava v meziválečném období. Kvůli této skutečnosti se v Lotyšsku netvořila ústava nová, nýbrž se obnovovala Ústava z roku 1922. Nicméně do rozhodnutí o obnovení Ústavy pracovala komise sestavená 31. července 1990 na návrhu nové ústavy (Švec 2004: 203). Meziválečná Ústava ale nemohla plnit svoji funkci v modernějším Lotyšsku. Základem ústavního systému Lotyšska je tedy meziválečná Ústava, doplněná o deklaraci o znovunabytí nezávislosti Lotyšska, články bývalé sovětské Ústavy neodporující původní Ústavě a Ústavním zákonem z 10. prosince 1991 zakotvujícím práva a povinnosti občanů a svobod²³ (Dančák 1999: 167). Nově zvolený parlament převzal meziválečnou Ústavu až 6. července 1993. Bylo to z důvodu přechodného období po obnovení nezávislosti, které trvalo až do prvních demokratických voleb v červenci 1993. Podobně jako v Litvě je hlavním důvodem převzetí meziválečné Ústavy symbolika, odkazující na kontinuitu Lotyšského státu přerušenu jinými mocnostmi.

Lotyšská ústava se skládá z osmi kapitol, 116 článků a preambule. V průběhu dalších let byla upravována a měněna, nicméně základním rysům se nedostalo změny. 5. června 1995 byl doplněn článek 85. o nově zřízeném ústavním soudu. V říjnu 1998 byla schválena a vešla v platnost novela Ústavy, která ruší zákon o právech a povinnostech občanů a osob z prosince 1991. Náhradou za tento zákon je nová, osmá, hlava ústavy, která obsáhleji a přesněji zpracovává lidskoprávní problematiku. Hlavním důvodem byla kompatibilita s evropskou legislativou obsaženou v Evropské úmluvě o lidských právech (Dančák 1999: 170). Lotyšská ústava se řadí mezi rigidní, jelikož k její změně dojde dvoutřetinovou většinou při zasedání parlamentu. Zasedání parlamentu se musí účastnit aspoň dvě třetiny a změna se schvaluje na třech zasedáních. Některé články²⁴ lze změnit pouze prostřednictvím referenda, které je platné při účasti aspoň poloviny voličů posledních parlamentních voleb (Švec 2004: 205).

3. 1. 2 Prezident a jeho pravomoci

Institut presidenta je definován ve třetí hlavě Lotyšské ústavy, a to článkách 35–54. Prezident je volen Saeimem na čtyřleté období, přičemž do prosince 1997 bylo toto období

²³ V meziválečné Ústavě se tématu lidských práv nevěnoval žádný článek.

²⁴ Články 1 – 4 a 6.

tříleté (Švec 2004: 207). Prezident je zvolen minimálně 51 hlasy poslanců Saeimy při zásadě tajného hlasování. Kandidátem na prezidenta se může stát osoba, která má státní občanství Lotyšska a dosáhla 40 let. Ústava neumožňuje zvolení osoby s dvojitým občanstvím. Prezident během svého působení v úřadě nemůže vykonávat jinou pozici. Jedna osoba může být zvolena nejvýše na dvě čtyřletá období. V den nastoupení prezidenta do úřadu, musí složit slib před zasedáním Saeimy (Saeima).

Prezident reprezentuje Lotyšsko v mezinárodním prostoru, jmenuje vyslance reprezentující Lotyšsko a také přijímá mezinárodní delegace jiných států. Provádí také zahraniční politiku založenou na ratifikaci mezinárodních smluv Saeimem. Prezident je vrchním velitelem armády, přičemž ve válečném stavu jmenuje vrchního velitele ozbrojených sil. Prezident vyhláší válku na základě rozhodnutí Saeimy. Při vyhlášení války Lotyšsku nebo invazí nepřátelských vojsk, má prezident povinnost svolat zasedání Saeimy a podle Ústavy disponuje právem učinění jakémukoliv kroku vedoucího k vojenské ochraně Lotyšska. Prezident může udělit milost trestanému, který plní výkon trestu. Amnestii může vyhlásit pouze Saeima (Saeima).

Prezident může svolat a vést zvláštní zasedání vlády a také určuje agendu těchto zasedání. Prezident disponuje právem iniciovat legislativní proces. Může také podat návrh na rozpuštění parlamentu. Návrh podstupuje celonárodnímu referendu, a pokud většina hlasuje pro rozpuštění, parlament se rozpouští a jsou vypsány nové volby konající se do dvou měsíců od rozpuštění parlamentu. Rozpuštěný parlament se schází, pouze pokud jej prezident svolá a projednává agendu určenou prezidentem. Pokud ale výsledek referenda neodvolá parlament, prezident je ztrácí svůj úřad a parlament má povinnost zvolit prezidenta nového. Nastupující prezident je volen na zbytek období odstupujícího prezidenta. Polovina poslanců parlamentu může podat návrh na odvolání prezidenta. K jeho odvolání je potřeba souhlas dvou třetin všech poslanců. V době nepřítomnosti, úmrtí, nebo odvolání prezidenta jeho pozici zastupuje předseda Saeimy. Prezident nenes sám politickou odpovědnost za své činy, jelikož veškerá jeho rozhodnutí musí být kontrasignována premiérem nebo odpovědným ministrem. Prezident může být vydán k trestnímu stíhání, pokud se tak rozhodnou dvě třetiny Saeimy (Saeima).

4. Index formy vlády (IFV) a síla prezidenta

4. 1 Koncept IFV Olega Zaznaeva a indikátory Timothyho Frye

Metoda Zaznaeva vychází z práce Andrého Krouwela, která se primárně nezaměřuje na jednotlivé pravomoci prezidenta jako velká část předchozích prací. Krouwel se zaměřuje na vyšší úroveň a měří politický systém ve státě ve větším rozsahu než jen v podobě výčtu pravomocí. Krouwelova metoda je založena na dvou dimenzích, a to čistém parlamentarismu a prezidencialismu. Obě tyto dimenze zkoumá na základě parlamentního a prezidentského hodnocení, které je založeno v Krouwelově práci na sedmi základních ústavních prvcích. Ty jsou následující: způsob volby hlavy státu, rozpuštění parlamentu, jmenování vlády, legislativní iniciativa a veto, výkonná moc, hlasování o důvěře a vyjádření podpory vládě před počátkem jejího nástupu (Krouwel 2003: 16–17). Pokud v jednotlivých oblastech má výlučnou pravomoc prezident, počítá se s hodnotou 1. Když je pravomoc sdílena, započítává se hodnota 0,5 a v případě absence této pravomoci u prezidenta se pracuje s hodnotou 0. Stejný princip se následně použije pro parlament. Míra prezidencialismu je poté výsledkem odečtení parlamentního hodnocení od prezidentského. Pozitivní hodnocení indikuje prezidentský režim a záporné parlamentarismus. Čím vyšší je výsledné hodnocení, tím větší je míra prezidentského nebo parlamentního systému (Tamtéž: 9).

Zaznaev kvůli přesnějším výsledkům upravuje několik proměnných z práce Krouwela. Rozděluje proměnnou jmenování vlády na dvě, a to jmenování předsedy vlády a jednotlivých ministrů. Iniciaci legislativy a veto také dělí na dva samostatné prvky, iniciaci legislativy a veto legislativy. Do svého konceptu přidává dvě nové proměnné, vznik nové vlády po volbách a kompatibilita člena legislativy s postojem vlády. Jako nepotřebnou vylučuje proměnnou hlasování o důvěře, která je obsažena v původní Krouwelově práci. (Zaznaev 2014: 571). Zaznaev tedy pracuje s celkem deseti kritérii, to znamená, že se pohybujeme v intervalu od mínus desíti do plus desíti. Princip výpočtu je totožný s tím v práci Krouwela v rozdílu s tím, že výsledné hodnocení pojmenovává jako index formy vlády. Následně kategorizuje tři skupiny na základě IFV, a to systémy prezidentské s IFV +10 do +4, vyrovnané s IFV +3 do -3 a parlamentarizované s IFV -4 až -10 (Zaznaev 2007: 154).

Timothy Frye vytvořil tabulku s celkem 27 indikátory, na kterých měří sílu prezidenta. Podobně jako předchozí metoda, pracuje s hodnotami 1, 0 a 0,5 pokud je pravomoc sdílená. V případě nepřímo voleného prezidenta se celý výsledek šetření násobí konstantou 0,5 (Frye 1997: 525 – 526). Čím vyšší je výsledná hodnota, tím větší jsou pravomoci prezidenta a jeho síla v rámci systému. Seznam všech 27 indikátorů je popsán v následující tabulce. Celý

koncept vychází z prací McGregora z roku 1994 a Luckyho z konce roku 1993. Oproti McGregorově práci vynechává ceremoniální pravomoci, které zvyšovali počet indikátorů až na 43 (Frye 1997: 548).

V následujících dvou kapitolách bude měřena nejprve obecně forma vlády a poté se autor zaměřuje na jednotlivé ústavní pravomoci. Nejprve analyzuje a komparuje postavení prezidenta v meziválečném a současné období obou zemí odděleně. Zdrojem dat jsou ústavy Lotyšska z roku 1922 a 1993 a Litvy z roku 1922, 1928 a 1992. Ve všech případech, kromě litevské ústavy z roku 1928, jsou to legitimně přijaté ústavy. Zahrnuta je i litevská ústava z roku 1928, která byla oktrojovaná. Litevská ústava z roku 1938 není pro autora relevantní, jelikož ústavní text odpovídá osobní představě božského institutu prezidenta A. Smetony. Poté tyto poznatky využívá při komparaci institutu prezidenta v Litvě a Lotyšsku.

4. 2 Index formy vlády

Na základě dat dostupných z ústav Lotyšska z roku 1922 a 1993 je prezidentská hodnota identická pro oba ústavní texty s hodnotou 3. Při bližším zkoumání nalezneme, že tato hodnota vychází také ze stejných indikátorů u obou ústav (Příloha 3). Prvním je výkonná moc s hodnotou 0,5, která je sdílena mezi prezidenta a vládu. Prezident v obou ústavách jmenuje předsedu vlády, kdy podle ústavního textu nemá na toto rozhodnutí vliv jiná instituce – hodnota 1. Hodnota u legislativní iniciativy je 0,5, kdy ji disponuje prezident, vláda, parlament a například také skupina občanů. Hodnotu 1 můžeme nalézt u rozpuštění parlamentu, kdy podle ústavy je iniciátorem pouze prezident. Proces rozpuštění je ale specifický v Lotyšsku, jelikož o rozpuštění rozhoduje referendum. V případě vyjádření důvěry parlamentu v referendu, odstupuje prezident z úřadu.

U parlamentního hodnocení výsledné hodnoty, která je 7, jsou také identické pro obě ústavy jak ve výsledné hodnotě, tak také v hodnotách jednotlivých indikátorů (Příloha 3). Hlava státu je volena nepřímou, a to parlamentem – 1, Výkonná moc je sdílena mezi vládu a prezidenta – 0,5, Jmenování ministrů je výsadou premiéra, kdy prezident jen schvaluje složení kabinetu – 1. Nová vláda se formuje po parlamentních volbách – 1. Vyjádření nedůvěry vždy vede k odstoupení vlády – 1. Legislativní iniciativa má hodnotu 0,5, protože jí disponuje prezident, vláda, parlament a také občané. Prezident má možnost poslat zpátky zákon s připomínkou, kterou parlament nemusí ale začlenit do návrhu zákona nebo zdržet datum platnosti zákona. Stále ale podle konceptu je hodnota 1. Funkce člena legislativy je slučitelná s pozicí ve vládě – 1.

Oproti Lotyšsku byl vývoj Litvy rozdílný, což dokládá dynamika IFV v tabulce 1. Hodnota IFV indikuje jasný posun v meziválečném období od parlamentarizovaného systému s hodnotou -4,5 k silně prezidentskému systému, kdy IFV je 8,5. Litevská ústava z roku 1922 dosahuje prezidentského hodnocení 2,5. Hodnocení je podle jednotlivých indikátorů (Příloha 3) dáno sdílenou výkonnou mocí prezidenta a vlády – 0,5, hodnotou 1 u jmenování předsedy vlády prezidentem a rozpuštění parlamentu. Podobně jako v Lotyšsku je rozpuštění specifické, protože nově zvolený parlament opakuje volbu prezidenta. Prezidentské hodnocení v Litevské ústavě z roku 1928 je 9, tedy jen jeden bod od plného počtu. Tato skutečnost jen reflektuje tehdejší politický systém. Hodnota 0,5 je pouze u výkonné moci, která byla sdílená s vládou a legislativní iniciativy. Hlavní ústavní roli měl prezident, parlament byl podle ústavy odsunut do pomezí. Současná ústava z roku 1922 má prezidentské hodnocení 4. Na hodnotách jednotlivých indikátorů můžeme sledovat časté sdílení pravomocí, kdy hodnota 0,5 je obsažena v tabulce celkem šestkrát (Příloha 3). Sdílená je výkonná moc, jmenování předsedy vlády a ministrů, rozpuštění parlamentu. Legislativní iniciativa je umožněna také občanům – 0,5. Veto prezidenta lze přehlasovat nadpoloviční většinou – 0,5. Prezident je přímo volen – 1.

Podobnou odchylku mezi rokem 1922 a 1928 v litevských ústavách dokládá i parlamentní hodnocení. To se mění z hodnoty 7 v ústavě z roku 1922 na 1,5 v ústavě z roku 1928. Dnešní podoba ústavního textu z roku 1992 má hodnotu 6. Ústava z roku 1922 má hodnoty 1 v nepřímě volbě prezidenta, jmenování ministrů, formování nové vlády po parlamentních volbách, odstoupení vlády po vyjádření nedůvěry, slabého veta a slučitelnosti mandátu poslance a ministra. Výkonná moc je sdílena mezi vládu a prezidenta a legislativní iniciativou disponují i občané – u obou indikátorů hodnota 0,5. Pouze tyto dva indikátory tvoří celé parlamentní hodnocení, založené na textu ústavy z roku 1928. To znamená celkovou hodnotu 1 a velmi slabý parlament. Současná ústava podle indikátorů má parlamentní hodnocení 6, kdy podobně jako u prezidentského hodnocení je velká část indikátorů sdílených. Hodnoty 0,5 jsou identické s prezidentským hodnocením a rozdíl je ve volbě prezidenta, vyjádření nedůvěry, formování vlády po volbách a slučitelnosti mandátů.

Tabulka 1. Prezidentské, parlamentní hodnocení a výsledný IFV

Ústavy	Lotyšsko 1922	Lotyšsko 1993	Litva 1922	Litva 1928	Litva 1992
Hodnota Pr	3	3	2,5	9,5	4
Hodnota Ps	7	7	7	1	6
Výsledný IFV	-4	-4	-4,5	8,5	-2

4.3 Měření podle indikátorů T. Frye

Na základě 27 indikátorů stanovených Fryem můžeme sledovat vývoj v rámci jednotlivých pravomocí prezidenta (Příloha 1). V tabulce 2 vidíme výsledné hodnoty pro jednotlivé ústavy v Litvě a Lotyšsku. Velké rozdíly jsou dané přímou nebo nepřímou volbou prezidenta, kdy u nepřímé volby se výsledek zmenší o polovinu. To je případ obou ústav Lotyšska a ústavy Litvy z roku 1922.

Síla prezidenta (Sp) v Lotyšské ústavě z roku 1922 je 4,5. Hodnota 1 je započítána u následujících indikátorů: jmenování předsedy vlády, nejvyšší velitel ozbrojených sil, návrh legislativy, svolání zvláštního zasedání parlamentu, obdržení zvláštních pravomocí během nemožnosti zasedání parlamentu, účast na zasedání parlamentu, svolání a účast na zasedání vlády. Hodnotu 0,5 nalezneme pouze jednou, a to u rozpuštění parlamentu. Podobně jako u IFV je obsah Lotyšské ústavy z roku 1993 identický s hodnotou taktéž 4,5, pokud porovnáme jednotlivé indikátory.

Na rozdíl od Lotyšska Litva zavedla nepřímou volbu pouze v jedné ze třech sledovaných ústav, a to v ústavě z roku 1922. Oproti Lotyšské ústavě ze stejného roku je Sp vyšší s hodnotou 7,75. Ústava z roku 1928 má Sp celkem 20, což jen potvrzuje zřetelný posun k silnému postavení prezidenta v ústavě. Podle dnešní podoby ústavního textu je hodnota Sp 13, což je velmi zajímavé vzhledem k meziválečné ústavě. Pokud by v ní totiž byla zakotvena přímá volba prezidenta, hodnota Sp by se zvětšila na hodnotu 15,5. Právě způsob volby hlavy státu je určujícím rozdílem mezi ústavami z let 1922 a 1992. Je to způsobeno také častým sdílením pravomocí v současné Ústavě a její podrobnějšímu zpracování. Této problematice se autor věnuje dále v závěru. Sdílení pravomocí v současné ústavě je zřetelné při zkoumání jednotlivých indikátorů (Příloha 1). Jsou to indikátory jmenování předsedy vlády, nejvyšších soudců, státních úředníků, u kterých se hodnota 1 z roku 1922 mění na 0,5. Prezident v dnešní Ústavě má legislativní iniciativu, která nebyla obsažena v ústavě z roku 1922. V roce 1922 podle ústavy mohl prezident navrhnout změnu ústavy, takovou pravomoc nemá současný prezident Litvy.

Tabulka 2. Síla prezidenta (Sp) podle metody T. Frye

	Lotyšsko 1922	Lotyšsko 1993	Litva 1922	Litva 1928	Litva 1992
Sp	4,5*	4,5*	7,75*	20	14

*Prezident je nepřímo volen, výsledek násoben hodnotou 0,5

4. 3 Komparace Litvy a Lotyšska na základě obou konceptů

Litva i Lotyšsko má podobný historický vývoj před, během a také po první světové válce. Jejich území bylo místem střetů velkých mocností Německa a v té době carského, následně bolševického, Ruska. Oba státy musely uhájit svoji nezávislost v mezinárodním prostředí, ve kterém byly uznány až v průběhu 20. let 20. století. Obě země ve svých ústavách zakotvily parlamentarizované systémy, ale během meziválečného období došlo k převratu nejdříve v Litvě, a poté později i v Lotyšsku.

Důležitá je skutečnost, že oba převraty proběhly nenásilnou cestou a byly přijaty společností. Rozdílná u obou zemí je ale délka trvání autoritativních režimů, protože převrat v Litvě se odehrál v roce 1926 a v Lotyšsku byl převrat proveden až v roce 1934. V Lotyšsku vychází motivace k převratu více z osobních ambicí Ulmanise, než je tomu v Litvě. Celou situaci v obou zemích ovlivnily faktory jako je hospodářská krize, krize parlamentarismu a vzestup nacionalismu.

Při srovnání Litvy a Lotyšska na základě hodnot IFV a Sp je zjevná shoda v případě lotyšských ústav. To se projevuje v stejných hodnotách jak IFV, tak Sp. Oproti této skutečnosti jsou zde ústavní texty Litvy, kdy takové tvrzení nelze stanovit. Důvodem je vývoj ústavy, kdy nejdříve přijata regulérní ústava po první světové válce v roce 1922. Vnitřní nestabilita a vzestup nacionalismu v Německu ale zapříčinil převrat a jeho legitimizaci Ústavou z roku 1928. Ačkoliv se Voldemaras se Smetonou snažili legitimizovat, kroky vedoucí k převratu byly protiústavní, byla povaha režimu protidemokratická a Smetona byl autoritářským vůdcem. V Lotyšsku Ulmanis změnu ústavy sliboval, nicméně k tomu nedošlo a jeho vláda probíhala na základě dekretů vydaných během výjimečného stavu. Zde je z mého pohledu zásadní rozdíl z hlediska ústavních textů, z kterých vycházejí současné ústavy.

V Lotyšsku je výzkum jednodušší z důvodu jedné ústavy meziválečné a druhé po vyhlášení nezávislosti na konci 20. století. V případě Litvy jsou meziválečné ústavy dokonce tři, ale relevantní pro výzkum jsou ty z let 1922 a 1928. Tento faktor komplikuje výzkum a je podrobně zpracován v závěru.

Po konci druhé světové války se oba státy stávají součástí Sovětského svazu a nezávislosti se jim dostane až na konci 20. století. V Litvě i Lotyšsku vyhlášení nezávislosti nebylo snadné a občané obou států se museli bránit reakci Sovětského svazu. Rozklad východního bloku a podpora západu znamenala znovuobnovení nezávislosti a ústavnosti, základem jsou ústavní texty přijaté v roce 1993 v Lotyšsku a 1992 v Litvě. Obě země ve svých ústavách zakotvily parlamentarizované systémy, ale během meziválečného období došlo k převratu nejdříve v Litvě, a poté později i v Lotyšsku. Podle IFV jsou obě země

parlamentarizované s hodnotami -4 pro Lotyšsko a -2 u Litvy. Silnější postavení prezidenta je ale v Litvě, jelikož je volen přímou volbou, zatímco v Lotyšsku je volen nepřímo.

Závěr

Tato práce se zaměřila na postavení prezidenta v ústavním systému Litvy a Lotyšska. Teoretické vymezení a pochopení role prezidenta je popsáno v první kapitole, která se zabývá teoreticky i reálně dělbou moci. Vztah parlamentu, vlády a prezidenta určuje typ politického systému ve státě. Proto je v další části kapitoly zpracována klasifikace politických systémů s důrazem na poloprezidentský systém.

Otázkou postavení prezidenta v meziválečném ústavním systému se zabývá druhá kapitola. Oba státy zavedly v roce 1922 ve svém ústavním systému parlamentní demokracie s institutem prezidenta. Obě ústavy nastavovaly systém, dosahující hodnot IFV -4 pro Lotyšsko a -4,5 pro Litvu, což znamená parlamentarizovaný systém. Prezident měl hlavně reprezentativní funkci, kdy zastupoval stát v mezinárodním prostoru a uděloval vyznamenání. To ale neznamená, že byl bez větších pravomocí. Lotyšský prezident měl legislativní iniciativu, což je velmi specifická a podstatná pravomoc. V Litvě a Lotyšsku prezident mohl svolat zasedání parlamentu i vlády. U vládního zasedání určoval agendu a mohl vyžadovat zprávy ohledně práce ministerstev. Měl právo navrhnout rozpuštění parlamentu, ale v Lotyšsku při neúspěchu návrhu v referendu musel odstoupit a v Litvě nově zvolený parlament měl povinnost volbu prezidenta opakovat. V Litvě také mohl parlament kdykoliv prezidenta odvolat dvoutřetinovou většinou. V obou státech bylo nutné většinu rozhodnutí kontrahovat premiérem nebo odpovědným ministrem. Tyto příklady ilustrují postavení prezidenta, kdy na parlamentní systém má poměrně velké formální pravomocí, ale reálně hlavní role spočívá v parlamentu.

V případě Litvy nastala změna postavení v roce 1928, kdy vstoupila v platnost oktrojovaná ústava legitimizující systém po převratu z roku 1926. Ústava a její znění jsou posunem od demokratického režimu k mírnému autoritářství. To znamená posun od parlamentarizovaného systému k prezidentskému. Je to dáno zněním ústavního textu, kdy hlavní silou v systému se stává výkonná moc a prezident. Byl volen přímo, mohl rozpustit kdykoliv parlament i vládu a měl legislativní pravomoc. Parlament byl v ústavě druhořadý. U tohoto období musíme zohlednit také realitu, kdy parlament byl rozpuštěn v roce 1927 a Smetona se stal dominantním vůdcem celé Litvy. Tato pozice se ještě umocnila po odstranění Voldemarase z politiky.

Odpověď na druhou výzkumnou otázku můžeme nalézt ve třetí kapitole. Po rozpadu Sovětského svazu se obnovuje nezávislost v Lotyšsku a to znamená i přijetí ústavy. Parlament obnovil Ústavu z roku 1922 a demonstroval kontinuitu narušenou obdobím pod Sovětským

svazem. Výsledkem je tedy ústavní text vycházející z ústavy z roku 1922, která je pomocí dodatků a úprav uzpůsobena jiné době. Nicméně prezident a jeho postavení v ústavních textech je velmi podobné, kdy hodnota IFV a Sp, měřící formu vlády a sílu prezidenta, je stejná jako hodnoty zkoumané na meziválečné ústavě. Prezident disponuje formálně silným postavením, ale prim má parlament a vláda mu odpovědná. Nezměněna zůstává prezidentova legislativní iniciativa a svolávání zasedání vlády a parlamentu.

Litva se vydala cestou přijetí nové ústavy. Po vyhlášení nezávislosti deklarovala také kontinuitu s meziválečným režimem a přijala ústavu z roku 1938. Ta svým velmi autoritativním charakterem nemohla být dále využita, a proto byla přijata Ústava prozatímní. Práce na nové podobě ústavního textu skončila jeho přijetím v roce 1992. Prezident má v ústavě silnou pozici, protože je volen přímou volbou. Hodnota Sp, která je 14 a tedy značí silnou pozici, to jen potvrzuje. Ale IFV vychází -2, což znamená vyrovnaný systém blížící se parlamentarizovanému systému. Důvodem je sdílení kompetencí prezidenta s vládou anebo parlamentem, kdy nepochybně prezident není jen pouhým reprezentantem státu. Ústava mu nastavuje dostatečně velké pravomoci pro vliv na politický systém ve státě. Má legislativní pravomoc, veto, může rozpustit parlament a sdílí jmenování premiéra, ministrů, ústavních soudců a předsedy rady Národní banky. Všechna jeho rozhodnutí nemusí být kontrasignována.

Na otázku kontinuity meziválečného a dnešního období jsou na základě zkoumání dvě odpovědi. Na příkladu Lotyšska lze sledovat jasnou kontinuitu v ústavnosti, která je deklarována přijetím meziválečné ústavy a její modernizací reflektující konec 20. století. Hodnota IFV je identická pro obě lotyšské ústavy, kdy se shodují i jednotlivé indikátory. Podobně je tomu i u hodnoty Sp, kdy je taktéž identických celkem devět faktorů. U Litvy je tato skutečnost podobná, ale velmi specifická. Důvodem jsou dva ústavní texty z let 1922 a 1928, ve kterých můžeme sledovat podobné znaky s ústavou z roku 1992. Sám odkaz kontinuity deklarovaný přijetím ústavy z roku 1938, která je jen více autoritativní verze té z roku 1928, je zřetelný na zavedení přímé volby prezidenta. Ta byla součástí referenda o pravomocích prezidenta v průběhu tvorby ústavy. Výsledný IFV pro ústavu z roku 1922 -4,5, což značí zavedení parlamentarizovaného systému. IFV se mění s převratem a ústavou z roku 1928 na hodnotu 8, která je pouze dva body od plného počtu prezidentského hodnocení. Současná ústava má IFV -3, což by mělo značit určitou kontinuitu s první poválečnou ústavou. Podrobnější studium jednotlivých pravomocí, ale ukazuje hodnotu Sp 14 pro současnou ústavu. Hodnota Sp u ústavy z roku 1922 je 7,75 a v roce 1928 je hodnota Sp 20. Je to tedy posun od slabého prezidenta k velmi silnému. Na základě těchto informací existuje

kontinuita meziválečné ústavní zkušenosti, ale není jasná konkrétní ústava, která by tvořila základ současné ústavy v Litvě. Současný prezident je přímo volen a má silnou pozici, ale velká část pravomocí je sdílena s parlamentem nebo vládou.

Po zodpovězení výzkumných otázek potvrzují hypotézu stanovenou v úvodu práce. V případě Litvy a Lotyšska je kontinuita podoby ústavních textů z meziválečného období a dnešní doby. Příklad Litvy poukazuje na skutečnost, že tato kontinuita nemusí nutně vycházet pouze z jednoho ústavního textu. Autor si je vědom dalších faktorů, které mohou ovlivnit tvorbu ústav. Tato práce ale nemůže a neměla v úmyslu prezentovat tuto kontinuitu jako univerzální princip tvorby ústavy. Dalšími faktory může být například inspirace v jiných zemích, vnitropolitická situace při tvorbě ústavy, míra odborné diskuze aj. Jsem ale názoru, že historická zkušenost ústavnosti hraje velmi důležitou roli při tvorbě ústavy.

Cílem práce bylo analyzovat postavení prezidenta v Litevské a Lotyšské republice a popsat kontinuitu nebo diskontinuitu institutu prezidenta v ústavním systému meziválečném a současném. Oba státy zavedly parlamentní demokracii se slabším prezidentem, který měl reprezentativní funkci, a většina jeho rozhodnutí musela být kontrasignována. Studium ústav obou států poukazuje na odlišný ústavní vývoj podobného fenoménu. Tímto fenoménem bylo zavedení autoritativního režimu po svržení vlády. V Litvě je tento převrat stvrzen ústavou z roku 1928, zatímco v Lotyšsku nová ústava nebyla vydána a vláda byla vykonávána na základě dekretů. Podrobná analýza jednotlivých ústav ukázala, že existuje určitá kontinuita rozdílná podle státu a jeho vývoje z hlediska ústavního systému. U Lotyšska je tato skutečnost velmi čitelná z ústavních textů. Litva je více specifická změnou ústavy v roce 1928, stále ale lze pozorovat určitou kontinuitu vycházející z obou ústav do dnešní doby. Projevuje se to například přímou volbou prezidenta a větším sdílením jeho pravomocí s vládou.

Nedostatky práce osobně vidím v diskutabilním použití obou konceptů při měření formy vlády a síly prezidenta. Ačkoliv to jsou koncepty velmi propracované, které vycházejí dokonce z prací publikovaných před koncem 20. století, nejsou primárně určeny pro studium ústav z meziválečného období. Z toho plynou problémy jako například složité dohledání jednotlivých indikátorů, absence některých indikátorů v ústavách a někdy prostor pro vágní definice. Dalším úskalím při tvorbě práce byla neexistence anglických překladů meziválečných ústav a tedy jejich studium v originálním znění. Myslím, že i přes zmíněné problémy práce dokazuje možnost využití konceptů vytvořených v 20. století na meziválečné ústavní texty.

Limitujícím faktorem práce je také zaměření na ústavní systém a jeho vymezení. Práce reflektuje pouze skutečnosti obsažené v ústavách a nemá rozsah a ani není konstruovaná pro

výzkum reziduálních sil, tedy nepsaných pravomocí nebo také reálné každodenní politiky. Tento fakt zmiňoval například Maurice Duverger při stanovení definice semiprezidencialismu. Studium této skutečnosti může být předmětem jiné práce nebo námětem pro monografii.

Pobaltí a ústavní systémy jednotlivých států nejsou hlavním cílem studií českých akademiků, ale spíše je na opačném konci zájmu. Pobaltské státy se objevují v českých monografiích v rámci velkých studií, kdy jsou studovány celky jako například postsovětských států. Často je toto téma řešeno v publikacích velmi rámcově a není mu věnována dostatečná pozornost. Přitom příklad Lotyšska a Litvy poukazuje na důležitý historický odkaz, který se projevuje v dnešní době. Studium tohoto odkazu umožní lepší pochopení jak tvorby, tak fungování současného ústavního systému v obou státech. Tento fenomén může být následně využit ve větší komparativní studii zahrnující všechny postsovětské republiky, včetně České republiky. Jako Česká republika zakládala svoji zahraniční politiku na transformační pomoci kvůli svému historickému vývoji, tak také pobaltské státy mohou být příkladem zvládnutí početné menšiny po vyhlášení nezávislosti. Právě tyto specifické oblasti státnosti mohou být více zajímavější pro české akademické odborníky.

Seznam literatury

- Blahož, Josef, Vladimír Balaš, Karel Klíma. 2007. *Srovnávací ústavní právo*. Praha: ASPI.
- „Constitution of the Republic of Lithuania“ *Lietuvos Respublikos Seimas*, (online). Dostupné z: <<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm>> (27. 4. 2015).
- Dančák, Břetislav, Adam Rakovský, Ivo Pospíšil. 1999. *Pobaltí v transformaci: politický vývoj Estonska, Litvy a Lotyšska*. Brno: Masarykova univerzita.
- Duverger, Maurice. 1980. „A New Political System Model: Semi-Presidential Government“ *European Journal of Political Research* 8 (2), 165–187. Dostupné z: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1475-6765.1980.tb00569.x/pdf>> (21. 1. 2015).
- Elgie, Robert. 1999. *Semi-Presidentialism in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Elgie, Robert. 2004. „Semi-Presidentialism: Concepts, Consequences and Contesting Explanations“ *Political studies review* 2 (3), 314–330. Dostupné z: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1478-9299.2004.00012.x/epdf>> (22. 1. 2015).
- Frye, Timothy. 1997. „A Politics of Institutional Choice: Post-Communist Presidencies“ *Comparative Political Studies* 30 (5), 523–552. Dostupné z: <<http://www.columbia.edu/~tmf2/A%20Politics%20of%20Institutional%20Choice.pdf>> (27. 4. 2015).
- Hoden, John, Patrick, Salon. 1994. *The Baltic Nations And Europe*. New York: Longman.
- Klíma, Karel. 2003. *Teorie veřejné moci (vládnutí)*. Praha: ASPI.
- Klíma, Karel. 2007. *Encyklopedie ústavního práva*. Praha: ASPI.
- Klíma, Karel. 2011. *Státověda*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Krouwel, André. 2003. *Measuring presidentialism of Central and East European countries*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Kubát, Michal. 2004. *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia.
- „Latvijas Republikas Satversme“ *Latvijas Republikas tiesību akti*, (online). Dostupné z: <<http://likumi.lv/doc.php?id=57980>> (27. 4. 2015).
- Locke, John. 1965. *Dvě pojednání o vládě*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- „Lietuvos Valstybės Konstitucija (1922 m. rugpjūčio 1 d.)“ *Lietuvos Respublikos Seimas*, (online). Dostupné z: <http://www3.lrs.lt/pls/inter_archyvas/dokpaieska_arch.showdoc_l?p_id=112956&p_tr2=2> (27. 4. 2015).

„Lietuvos Valstybės Konstitucija (1928 m. gegužės 15 d.).“ *Lietuvos Respublikos Seimas*, (online). Dostupné z: http://www3.lrs.lt/pls/inter_archyvas/dokpaieska_arch.showdoc_l?p_id=113394&p_tr2=2 (27. 4. 2015).

Montesquieu, Charles Louis de Secondat. 2010. *O duchu zákonů*. Praha: OIKOYMENH.

Švec, Luboš. 1996. *Dějiny pobaltských zemí*. Praha: Lidové noviny.

Müller, Adolf. 1991. *Úvod do vědy o politice*. Praha: Lunarion

Sartori, Giovanni. 2001. *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: SLON.

Shugart, Matthew Soberg, Carey, John M. 1992. *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Šedo, Jakub. 2000. „Kontinuita a diskontinuita ve vývoji stranicko-politického systému Lotyšska“ *Central European Political Studies Review* 2 (3). Dostupné z: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=117> (16. 3. 2015).

„The Constitution of the Republic of Latvia“ *Latvijas Republikas Saeima*, (online). Dostupné z: <http://www.saeima.lv/en/legislation/constitution> (27. 4. 2015).

Verney, Douglas V. 1992 „Parliamentary Government and Presidential Government“ Pp. 31–47 in Arend Lijphat (ed.) *Parliamentary versus presidential government*. Oxford: Oxford University Press.

Zaznaev, Oleg. 2014. „Measuring Presidential Power: A review of Contemporary Methods“ *Mediterranean Journal of Social Sciences* 5 (14), 569–573. Dostupné z <http://www.mcser.org/journal/index.php/mjss/article/view/3188/3143> (27. 4. 2015).

Příloha

1. Výpočet síly prezidenta podle konceptu T. Frye

Pravomoci prezidenta	Lotyšsko	Lotyšsko	Litva	Litva	Litva
	1922	1993	1922	1928	1992
1. Rozpouští parlament	0,5	0,5	1	1	1
2. Vyhláší referendum	0	0	0	0	0
3. Vyhláší volby	0	0	1	1	1
4. Jmenuje předsedu vlády	1	1	1	1	0,5
5. Jmenuje ministry	0	0	0,5	1	0
6. Jmenuje členy Ústavní soud	0	0	0	0	0,5
7. Jmenuje nejvyšší soudce	0	0	1	1	0,5
8. Jmenuje soudce	0	0	1	1	1
9. Jmenuje generálního prokurátora	0	0	0	0	0,5
10. Jmenuje šéfa centrální banky	0	0	0	0	0,5
11. Jmenuje bezpečnostní radu	0	0	1	1	0
12. Jmenuje vysoké státní úředníky	0	0	1	1	0,5
13. Uděluje vysoké vojenské hodnosti	0	0	1	1	1
14. Je nejvyšším velitelem ozbrojených sil	1	1	1	1	1
15. Předseda Národní bezpečnostní radě	0	0	0	0	0
16. Veto zákona, dvouřetinové přehlasování = 1	0	0	0	1	0
17. Poslat zákon Ústavnímu soudu	0	0	0	0	0
18. Návrh legislativy	1	1	0	1	1
19. Vydaní dekretů mimo výjimečný stav, bez zpětné kontroly = 1	0	0	0	1	0
20. Návrh úpravy ústavy	0	0	1	1	0
21. Svolání zvláštního zasedání parlamentu	1	1	1	1	1
22. Zvláštní pravomoci během nemožnosti zasedání parlamentu	1	1	1	1	0
23. Obdržení zvláštních pravomocí mimo výjimečný stav	0,5	0,5	0	1	1
24. Účast na zasedání parlamentu	1	1	1	1	1
25. Možnost adresovat a zasílat dotazy do parlamentu	0	0	0	0	0
26. Svolání zasedání vlády	1	1	1	1	1
27. Účast na zasedání vlády	1	1	1	1	1
Výsledná hodnota ²⁵	4,5*	4,5*	7,75*	19	14

*Ústavy států s nepřímo voleným prezidentem

Autorův překlad tabulky T. Frye (Frye 1997: 548)

²⁵ Lotyšská a Litevská ústava z roku 1922 zavádí nepřímou volbou, tudíž se výsledek násobí hodnotou 0,5

2. Tabulka IFV

	Prezidentské hodnocení	Parlamentní hodnocení
Volba hlavy státu	1- přímá volba 0,5- pokud je pouze jeden kandidát a je zvolen bez hlasování 0- nepřímá volba	1- nepřímá volba 0,5- pokud je pouze jeden kandidát a je zvolen bez hlasování 0- přímá volba
Výkonná moc	1- výhradně jí disponuje prezident 0,5- sdílí ji s vládou 0- nemá prezident výkonnou moc	1- vláda odpovědná parlamentu 0,5- sdílená s prezidentem 0- výhradně prezident
Jmenování předsedy vlády	1- jmenuje pouze prezident 0,5- sdílí prezident pravomoc s parlamentem 0- nejmenuje prezident nebo musí respektovat složení parlamentu	1- parlament nebo prezident podle složení parlamentu 0,5- sdílí parlament pravomoc s prezidentem 0- parlament nemá pravomoc
Jmenování ministrů	1- jmenuje pouze prezident 0,5- prezident sdílí pravomoc s premiérem nebo parlamentem 0- nejmenuje prezident nebo jmenuje podle rozhodnutí premiéra nebo parlamentu	1- právo parlamentu nebo premiéra 0,5- parlament nebo premiér sdílí pravomoc s prezidentem 0- parlament nemá možnost ovlivnit složení vlády
Formování nové vlády po volbách	1- prezidentských 0,5- parlamentních a prezidentských 0- parlamentních	1- parlamentních 0,5- parlamentních a prezidentských 0- prezidentských
Vyjádření nedůvěry	1- může být ignorováno prezidentem a vládou 0,5- vede k odstoupení vlády nebo rozpuštění parlamentu 0- vede k odstoupení vlády	1- vede vždy k odstoupení vlády 0,5- vede k odstoupení vlády nebo rozpuštění parlamentu 0- může být ignorováno prezidentem a vládou
Legislativní iniciativa	1- prezident, parlament a vláda 0,5- prezident, vláda, parlament a další aktéři (např. občané, soudci) 0- prezident nemá pravomoc	1- parlament a vláda 0,5- prezident, vláda, parlament a další aktéři (např. občané, soudci) 0- prezident, parlament a vláda
Veto	1- nutná kvalifikovaná většina parlamentu pro přehlasování veta prezidenta 0,5- stačí prostá většina v parlamentu 0- není možnost vetovat	1- není veto prezidenta 0,5- přehlasování veta prostou většinou 0- přehlasování veta kvalifikovanou většinou
Rozpuštění parlamentu	1- výhradní pravomoc prezidenta 0,5- rozpouští, na základě iniciativy jiného aktéra (parlament aj.)	1- prezident nemá pravomoc 0,5- prezident rozpouští, na základě iniciativy jiného aktéra (parlament aj.)

	0- nemá pravomoc	0- pravomoc prezidenta
Slučitelnost funkce člena legislativy s funkcí ve vládě	1- neslučitelnost 0,5- pouze pro jednu komoru parlamentu 0- slučitelnost	1- slučitelnost 0,5- pouze pro jednu komoru parlamentu 0- neslučitelnost

3. Výpočet prezidentského, parlamentního hodnocení a konečného IFV

Prezidentské hodnocení					
Ústavy	Lotyšsko 1922	Lotyšsko 1993	Litva 1922	Litva 1928	Litva 1992
Volba hlavy státu	0	0	0	1	1
Výkonná moc	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Jmenování předsedy vlády	1	1	1	1	0,5
Jmenování ministrů	0	0	0	1	0,5
Formování nové vlády po volbách	0	0	0	1	0
Vyjádření nedůvěry	0	0	0	1	0
Legislativní iniciativa	0,5	0,5	0	1	0,5
Veto	0	0	0	1	0,5
Rozpuštění parlamentu	1	1	1	1	0,5
Slučitelnost vládního a parlamentního mandátu	0	0	0	1	0
Hodnota Prezidenta (Pr)	3	3	2,5	9,5	4

Parlamentní hodnocení					
Ústavy	Lotyšsko 1922	Lotyšsko 1993	Litva 1922	Litva 1928	Litva 1992
Volba hlavy státu	1	1	1	0	0
Výkonná moc	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Jmenování předsedy vlády	0	0	0	0	0,5
Jmenování ministrů	1	1	1	0	0,5

Formování nové vlády po volbách	1	1	1	0	1
Vyjádření nedůvěry	1	1	1	0	1
Legislativní iniciativa	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Veto	1	1	1	0	0,5
Rozpuštění parlamentu	0	0	0	0	0,5
Slučitelnost vládního a parlamentního mandátu	1	1	1	0	1
Hodnota Parlamentu (Pr)	7	7	7	1,5	6

3. Výpočet IFV (Pr – Ps)

Ústavy	Lotyšsko 1922	Lotyšsko 1993	Litva 1922	Litva 1928	Litvy 1992
Hodnota Pr	3	3	2,5	9,5	4
Hodnota Ps	7	6	7	1,5	7
Výsledný IFV	-4	-3	-4,5	8	-3

Abstrakt

Tato bakalářská práce zkoumá postavení institutu prezidenta v ústavním systému Litevské a Lotyšské republiky. Práce popisuje historický vývoj obou republik po první světové válce s ohledem na institut prezidenta a jeho vývoj. Dále analyzuje postavení prezidenta v meziválečném a současném období a komparuje je. Prezident a jeho role v ústavním systému je měřena na základě tzv. Indexu formy vlády Olega Zaznaeva, kterým můžeme zařadit politický systém na škále parlamentarismus-prezidencialismus. K porovnání jednotlivých pravomocí prezidenta je použita metoda Timothyho Frye, který vytvořil seznam 27 pravomocí prezidenta a podle množství těchto pravomocí určuje sílu prezidenta. Cílem práce srovnat danou problematiku v Litvě a Lotyšsku a odhalit kontinuitu nebo diskontinuitu postavení prezidenta v ústavním systému.

Klíčová slova: Litva, Lotyšsko, prezident, ústava, 20. století,

Abstract

This bachelor thesis examines the position of president in constitutional system of Latvian and Lithuanian republic. Thesis describes historical development of both countries after the First World War with focus on president and his development. Next, it analyses position of president in interwar and contemporary period and compares them. President and his position in constitutional system is measured by method based on Index of the form of government made by Oleg Zaznaev, with which we can classify political systems on scale parliamentarism-presidentialism. Comparison of single powers of president is based on method made by Timothy Frye, who made list of 27 powers and according to the amount of powers determines the power of president. The main goal of thesis is to compare this topic in Latvia and Lithuania and discover continuity or discontinuity in the position of president in constitutional system.

Key words: Latvia, Lithuania, president, constitution, 20th century